

Dejstva 2. armije od reke Bosne do kraja rata

Nastupanje 2. armije od reke Bosne do reke Vrbasa i Une predstavlja produžetak opšte ofanzive koja je počela 5. aprila 1945. u zapadnom delu severoistočne Bosne. Cilj nastupanja bio je da se što pre izbije u doline Une i Kupe i obezbede desni bok i pozadina 4. armije od udara s pravca Zagreb - Karlovac u daljem toku njenih operacija ka Rijeci i Trstu (riječko-tršćanska operacija), kao i da se sadejstvuje 1. armiji JA u njenim operacijama na levoj obali Save ka Zagrebu.

Operacijska zona dejstava 2. armije bio je južnopoljski pravac kao deo opšteg operacijskog pravca Slavonski Brod - Zagreb - Ljubljana. Njegov operativno-strategijski značaj bio je veliki, jer bi ovladavanjem tim pravcem od jedinica 2. armije bile ugrožene sve neprijateljeve snage severno od Save.

U geografskom smislu južnopoljski pravac bio je vrlo težak za dejstva jer je ispresecan mnogim vodenim tokovima od kojih su najvažnije reke Vrbas, Una i Kupa, a njih je trebalo pod borbom i bez dovoljno tehničkih sredstava savladati. Inače, taj pravac dosta je komunikativan, ali u ekonomskom pogledu već dosta iscrpljen.

Nastupanje 2. armije u pravcu Une predstavljalo je samo prvu fazu operacije sa prvobitnim ciljem da se oslobodi Zagreb.⁸⁷⁵

Četrdeset peta divizija (desnokrilna) i 28. divizija (levokrilna) prve su počele nastupni marš 21. aprila u zoru prema donjem toku reke Vrbasa. Istog dana do 18 časova 45. divizija izbila je u Srbac, a zatim širokim frontom od ušća do Razboja na reku Vrbas.⁸⁷⁶

I 28. divizija je 21. aprila izbila na Vrbas od Razboja do Brezovljana. Obe divizije su, potom, prešle Vrbas 22. aprila i produžile ka Bosanskoj Gradskoj zadržavajući se radi odmora noću 22/23. aprila na liniji Barđača - Glamočani - Dubrave - Nova Topola - Junuzovići. Jedino je 23. srpska brigada 45. divizije ostavljena kod Inađola da štiti desni bok i pozadinu svoje divizije od eventualnog neprijateljevog napada sa leve obale Save.⁸⁷⁷

Istog dana Štab 2. armije primio je od vrhovnog komandanta maršala Tita ovo naređenje:

»U sastav vaše armije ulaze 2. i 5. korpus. Sa svim snagama nastavite energično ofanzivu ka dolini reke Une i Kupe. Neka Ra-

⁸⁷⁵> AVII, k. 273, reg. br. 1-50 - 1-52/1.

⁸⁷⁶) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-35/5.

⁸⁷⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, sok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-35/5 i k. 272-A, reg. br. 44-14/44; Zdravko Cvetković, n.d., str. 241.

dovan [Vukanović] što pre likvidira Banjaluku. Vaš komunikacij-ski pravac Doboj - Prnjavor - Banja Luka. Direktiva sledi«. ⁸⁷⁸

To naređenje maršal Tito uputio je 21, ali je ono u radio-centar 2. armije stiglo 22. aprila, kada je vrhovni komandant pohvalio jedinice 2. armije zbog oslobođenja Maglaja, Doboja, Dervente i Bosanskog Broda.

Ulaskom 3. i 29. divizije 2. korpusa i 4, 10. i 39. divizije 5. korpusa u sastav 2. armije naređenjem vrhovnog komandanta od 22. aprila, rasformirani su štabovi 2. i 5. korpusa. Tada je prestao da postoji i Operativni štab Grupe korpusa JA, formiran neposredno pred početak sarajevske operacije.

Posle te reorganizacije 2. armija je u svom sastavu imala devet divizija. ⁸⁸⁰

Štab 2. armije čim je primio naređenje o ulasku pomenutih divizija u njen sastav, odmah je naredio 39. diviziji da delom snaga sadejstvuje 45. i 28. diviziji u oslobađanju Bosanske Gradiške i napada kao levokrilna divizija na pravcu od Limana ka Bosanskoj Gradiški. U centru od Limana preko Urija, ka Bosanskoj Gradiški trebalo je da napada 45. divizija. Napad je počeo 23. aprila u 20 časova i produžio se čitavu noć, jer su delovi ustaško-domobranske 6. hrvatske divizije pružali žestok otpor. Međutim, otpor je skršen do 5 časova 24. aprila kada je Bosanska Gradiška oslobođena. U 12 časova dva bataljona 28. divizije forsirali su Savu, zauzeli neoštećen pontonski most, oslobodili Staru Gradišku i Gornju Varoš i izbili na južnu ivicu Donje Varoši, ali su se u noću 24/25. aprila vratili na desnu obalu zbog predstojećih zadataka 28. divizije. ⁸⁸¹

Štab 2. armije je 23. aprila prešao iz Dervente u Banjaluku. ⁸⁸²

878) *AVII*, k. 42, reg. br. 3-14/1 i k. 273, reg. br. 1-52/1.

879) »Borba«, 23. april 1945; *AVII*, k. 274, reg. br. 3-4.

880) *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 226 i 230.

Treća (crnogorska) divizija formirana je u Perduhovu, na Glamočkom polju, 9. novembra 1942. od 5. proleterske (crnogorske), 1. dalmatinske i 10. hercegovačke brigade, ukupno oko 3200 boraca. Bila je pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ. Kasnije se njen sastav menjao; 10. oktobra 1943. ušla je u sastav 2. korpusa NOVJ. Kada je ušla u sastav 2. armije NOVJ imala je u svom sastavu: 5. proletersku, 7. omladinsku »Budo Tomović«, 9. crnogorsku i Artiljerijsku brigadu. Prvog aprila 1945. brojno stanje 3. divizije iznosilo je 6661 borac i rukovodilac, a kada je popunjena mladim borcima iz Srbije brojno stanje iznosilo je oko 10000 boraca i rukovodilaca.

Dvadeset deveta (hercegovačka) divizija formirana je 21. novembra 1943. od 10, 11. i 12. hercegovačke brigade. Kasnije su u njen sastav ušle 13. i 14. hercegovačka (omladinska) i Artiljerijska brigada. Kada je ušla u sastav 2. armije, imala je svih šest pomenutih brigada.

Četvrta (krajiška) divizija formirana ja 9. novembra 1942, u sastavu 2, 5. i 6. krajiška brigada. Kasnije se njen sastav menjao, a kada je ušla u sastav 2. armije JA imala je 6, 8. i 11. krajišku brigadu. Njeno brojno stanje na dan 1. februara 1945. iznosilo je 7923 boraca i rukovodioca, a 1. marta 1946 borac i rukovodilac.

Deseta (krajiška) divizija formirana je 13. februara 1943. od 9. krajiške brigade i delova Vukovskog, Travničkog, Plješkog, Kuprešk-d-janskog, Livanjsko-duvanjskog, Glumičkog i Ramskog NOP odreda, ukupno oko 700 boraca; već oktobra 1943. imala je 3509, a u maju 1945. brojala 7973 borca. Kada je ušla u sastav 2. armije imala je 7, 9. i 17. krajišku brigadu.

Trideset deveta (krajiška) divizija formirana je 20. marta 1944. u sastavu 13. i 15. krajiška brigada. Kasnije se njen sastav menjao, a kada je ušla u sastav 2. armije imala je 14, 15. i 20. krajišku brigadu. Brojno stanje bilo je 1. februara 1945. godine 6792, a 1. marta 7257 boraca i rukovodilaca.

881) Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-36/5, k. 272-A, reg. br. 44-14/14 i k. 273, reg. br. 1-52/1.

882) *AVII*, k. 273, reg. br. 1-52/1.

Dvadeset treća divizija, koja se nalazila u prostoru Bosanski Brod - Bosanski Kobaš - Bosanski Dubočac počela je pokret u pravcu Vrbasa; 14. srpska brigada stigla je u toku dana do Bosanskog Svinjara, a ostale brigade (uključujući i artiljerijsku) kretale su se od Dervente, preko Prnjavora, ka reci Vrbasu, tako da su 24. aprila uveče izbile čelom pred Klačnice, severno od Banjaluke.^{883'}

Dvadeset četvrtog aprila u Štab 2. armije prispela je direktiva vrhovnog komandanta JA koju je uputio još 22. aprila. Ona je glasila:

»Zadatak je vaše armije energično nadiranje opštim pravcem Karlovac - Novo Mesto i dalje prema severozapadu, potpuno čisteći neprijateljska uporišta na desnoj obali Save. U ovom cilju damo vam sledeće direktive:

Prvo. Po brzom likvidaciji Banje Luke, Bosanskog Novog i Bosanske Krupe, hitno upućujte 3, 4. i 10. diviziju na sektor Ogulina, odakle će u zajednici sa 4. hrvatskim korpusom likvidirati neprijateljsku grupaciju u rejonu Karlovac. Treću diviziju kao najistaknutiju odmah šaljite.

Drugo. Druga vaša grupa, sastava 39, 28. i 45. divizija, neka brzo likvidira preostala uporišta na donjoj Uni, a potom preko Siska i Petrinje neka izbije u Turopolje u pozadinu neprijateljske karlovačke grupacije.

Treće. Dvadeset treću i 25. diviziju upotrebite na opštem pravcu prema Karlovcu.

Četvrto. Likvidacija neprijateljske grupacije kod Karlovca i vaše dalje nadiranje prema severozapadu, nameće se kao vrlo hitno zbog obezbeđenja akcije 4. armije, koja već prodire sa linije Delnice - Sušak, prema Trstu.

Peto. Posle likvidacije Karlovca, prema Zagrebu će verovatno biti upotrebljen samo 4. hrvatski korpus, dok će sve snage vaše Armije nadirati prema severozapadu.

Šesto. Pedeset treću diviziju ostavite za obezbeđenje centralne i zapadne Bosne i neka se stavi pod komandu 3. korpusa u Sarajevu.

Sedmo. Radovana Vukanovića (dotadašnjeg komandanta 2. korpusa - prim, a.) određujemo za pomoćnika komandanta 2. armije, a Slavko Rodić (komandant 5. korpusa - prim, a.) neka se javi u Beograd. Štabove 2. i 5. korpusa rasformirati, a njihove divizije, ulaze neposredno u sastav Armije. Od vojnih rukovodilaca rasformiranih štabova korpusa pojačajte prvenstveno srpske divizije, kao i armijski štab.

Osmo. Snabdevanje vaše armije bazirajte na Split. Benzin, municiju i manje količine hrane mi ćemo vam doturati u [Slavonski] Brod, gde organizovati prihvat.

Deveto. Za operacije u rejonu Karlovca, 4. hrvatski korpus stavite pod vašu komandu.

Deseto. Za izvršenje ove direktive hitno prebacite svoj štab kod Operativne grupe u rejon Banje Luke.

^{883>} Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, 271, reg. br. 3-36/5.

Jedanaesto. Potvrdite prijem ove direktive i na kraju svakog dana javljajte raspored vaših divizija«. ^{884'}

Istog dana, 24. aprila u 23 časa, vrhovni komandant uputio je još jedan radiogram Štabu 2. armije u kojem je zahtevao da se ubrza pokret grupe divizija ka Karlovcu. ^{885'}

Štab 2. armije je na osnovu te direktive užurbano pristupio razradi plana daljih ofanzivnih operacija. U to vreme su se u dolini Une nalazili prilično proređena nemačka 373. legionarska divizija »Tigar«, delovi 104. lovačke divizije (glavnina je bila u rejonu Karlovca) i ustaško-domobranska 4. i 18. hrvatska divizija.

Do popodne 25. aprila Štab 2. armije doneo je odluku za dalja dejstva. Prema direktivi vrhovnog komandanta njen opšti plan za nastavak ofanzive prema severozapadu i uništenje neprijateljevih uporišta na desnoj obali Save, bio je: posle forsiranja Vrbasa i ovladavanja linijom Bosanska Gradiška - Nova Topola, energično produžiti sa četiri divizije nadiranje južno od Save i što pre izbiti na Unu, zauzeti neprijateljeva uporišta u Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Kostajnici i Bosanskom Novom, a zatim tri divizije odmah prebaciti preko Bihaća i Bosanske Krupe (prethodno oslobođene) u rejon Ogulina. ^{886'}

U vezi s tim planom, 45. divizija trebalo je da nastupa pravcem Bosanska Gradiška - Bosanska Dubica; 28. divizija levo od nje pravcem Bosanska Gradiška - Bosanska Kostajnica; 39. divizija (komandant divizije potpukovnik Borko Arsenić, politički komesar potpukovnik Vojo Stupar i načelnik Štaba potpukovnik Jovo Pavić) ka Dobrljinu i Bosanskom Novom, i 23. divizija severnom obalom Sane ka Bosanskom Novom. ^{887'}

U vezi s tim planom Štab 2. armije formirao je Unsku grupu divizija pod komandom general-majora Ljuba Vučkovića, načelnika Štaba 2. armije, sastava: 28, 39. i 45. divizija i Karlovačku grupu divizija, pod komandom general-majora Radovana Vukanovića, pomoćnika komandanta 2. armije, u sastavu: 3, 4. i 10. divizija. ^{888'}

Radi ostvarenja svog plana, Štab 2. armije naredio je sledeće:

- Unskoj grupi divizija, ojačanoj sa 3. artiljerijskom brigadom, da 45. divizija oslobodi Bosansku Dubicu, 28. divizija Bosansku Kostajnicu, i da 39. divizija oslobodi Dobrljin i Bosanski Novi;

- Karlovačkoj grupi divizija da postupi po zapovesti Operativnog štaba Grupe korpusa JA od 23. aprila, i to: da 3. diviziju (komandant general-major Savo Burić, politički komesar potpukovnik Sveto Radojević, a načelnik Štaba potpukovnik Milan Pavlović) sa šireg prostora Bosanske Krupe (koju je oslobodila 24. aprila), preko Bihaća, prebaci do 29. aprila na prostor Ogulin - Kamenica - Tounjski Tržić - Primišlje; da 4. divizija (komandant pukovnik Petar Vojnović, politički komesar potpukovnik Dimitrije Bajalica) izvrši pokret 24. aprila pravcem Bronzani Majdan - Sanski Most - Palanka - Bihać - Drežnik Grad i razmesti

884) *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 226.

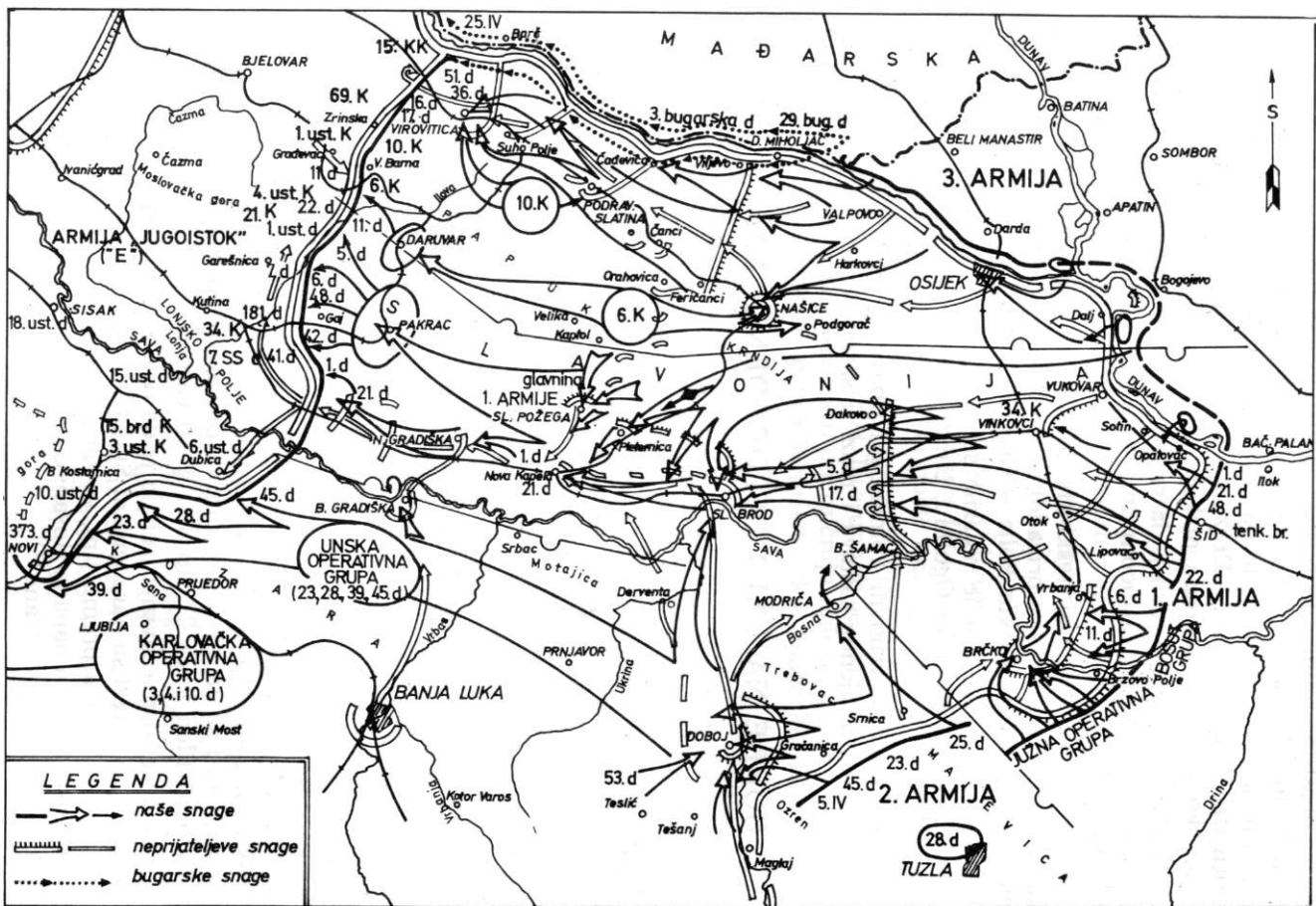
885) Isto, dok. br. 233.

886) *AVII*, k. 271, reg. br. 3-37/5 i k. 273, reg. br. 1-53/1.

887) Isto.

888) Isto, k. 271, reg. br. 5-4.

5. aprila do 1. maja 1945.

se na prostoru Slunj - Primišlje; da 10. divizija (komandant pukovnik Vojo Todorović, politički komesar potpukovnik Rade Bašić, a načelnik Štaba major Mesud Hotić) izvrši pokret 24. aprila iza 4. divizije i na prostoru Bročanac - Selište - Drežnik Grad sačeka novo naređenje; da Artiljerijsku grupu 2. korpusa prikupi na prostoru Bihać - Ribić;

- Dvadeset trećoj diviziji da se kao armijska rezerva posle dolaska u Klačnice prebaci železnicom do Prijedora i postavi duž reke Sane do Blagaja;

- armijskoj artiljeriji (teški divizion 2. artiljerijske brigade i haubička baterija 3. artiljerijske brigade) da se prebaci u rejon Prijedora i razmesti na prostoru Ćirkin Polje - Greda - Urije^{889'} (*Prilog br. 24*).

Sve jedinice 2. armije nalazile su se 25. aprila u nadiranju delom prema Uni, a delom ka Ogulinu, čime je završena prva faza operacija 2. armije JA.^{890'}

Istog dana je vrhovni komandant obavestio Štab 2. armije da 29. divizija izlazi iz njenog sastava i ulazi u sastav 4. armije JA.^{891'}

BORBE NA UNI I OSLOBOĐENJE KARLOVCA

Borbe na Uni

Prema osnovnoj operativnoj ideji Štaba 2. armije Unska grupa divizija (28, 39. i 45. divizija) trebalo je da ovlada neprijateljevim uporištima u donjem toku Une i da izbije u rejon Turopolja, a zatim da preseče komunikaciju Zagreba - Karlovac i napada Karlovac sa severoistoka, uz obezbeđenje prema Zagrebu. Radi toga a shodno naređenju Štaba 2. armije od 25. aprila, sve jedinice Unske grupe počele su 26. aprila približavanje neprijateljevim uporištima u dolini Une.

Štab 45. divizije (čije su se jedinice nalazile na desnom krilu armijskog rasporeda) naredio je 26. aprila 24. srpskoj brigadi da sa tri bataljona posedne položaje na desnoj obali Une od ušća u Savu do blizu Bosanske Dubice, a jedan bataljon da napada neprijatelja u Bosanskoj Dubici s istočne strane, 20. srpskoj brigadi da dva bataljona napadaju Bosansku Dubicu s južne strane, a druga dva da se zadrže u rezervi; 23. srpskoj brigadi da napada Bosansku Dubicu sa zapadne strane i da održava vezu sa 28. divizijom prema Bosanskoj Kostajnici. Početak napada predviđen je za 27. april u 21.30 časova.^{892'}

Dvadeset osma divizija trebalo je da oslobodi Bosansku Kostajnicu. Njen štab je, u vezi sa naređenjem Štaba 2. armije naredio pokret svojih jedinica od Vrbasa prema Uni, sa zadatkom da 28. aprila u 17 časova 25. brodska brigada napada Bosansku Kostajnicu s istočne, a 17. slavonska brigada s južne strane.^{893'}

^{889'} > Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 133, i tom XI, kni. 2, dok. br. 69.

^{890'} > AVII, k. 273, reg. br. 1-54/1.

^{891'} > Zbornik NOR, tom xi, knj. 15, dok. br. 240.

^{892'} > Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 71 i 86.

^{893'} > Isto, dok. br. 69; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-14/14.

Štab 39. divizije izdao je 26. aprila borbenu zapovest i naredio 13. krajiškoj brigadi da napada neprijatelja u Bosanskom Novom s istoka, i to sa dva bataljona desnom, a druga dva bataljona levom obalom reke Sane; 15. krajiškoj brigadi da napada neprijatelja u Bosanskom Novom s južne strane, oslanjajući se desno na borbeni poredak 13. krajiške brigade, a levo na Unu; 20. krajiškoj brigadi da forsira reku Unu na odseku između Otoke i Rudica i napada neprijatelja u Bosanskom Novom sa zapadne strane. Početak napada određen je za 27. april u 24 časa.⁸⁹⁴⁾

Sve tri divizije Unske grupe divizija izvršile su 27. aprila nastupni marš i u popodnevnim časovima izbile na polazne položaje za napad, gde su obavile poslednje pripreme za izvršenje postavljenih zadataka. Za vreme podilaženja jedino su delovi 28. divizije naišli na neprijateljeva borbena osiguranja na liniji Ravni put (kota 320) - Alaginci (trig. 382) - Um (trig. 383) - Iškovac, koja su posle kraće borbe proterana prema Bosanskoj Kostajnici.⁸⁹⁵⁾

Tog dana u 19 časova maršal Tito uputio je naređenje Štabu 2. armije da »Unska grupa nastavi što energičniju ofanzivu, da bi se što pre pojavila južno od Zagreba u bok neprijateljskih snaga kod Karlovca« i da ne bi trebalo »gubiti vremena oko Siska i Petrinje, nego ova mesta blokirati i bezobzirno produžiti pravcem Pisarovina - Samobor«.⁸⁹⁶⁾

Malo kasnije vrhovni komandant je uputio i drugo naređenje Štaba 2. armije, u kojem je zahtevao: da Štab 2. armije što pre pređe u Ogulin, gde bi, pre dolaska jedinica, napravio plan za oslobođenje Karlovca; da komandu nad Unskom grupom divizija preuzme general-major Radovan Vukanović, pomoćnik komandanta 2. armije; da se 25. divizija ne zadržava na sektoru Vučjaka, već da se taj sektor preda 3. korpusu i da 53. divizija neprekidno goni četnike.⁸⁹⁷⁾

Pošto je primio ta naređenja, Štab 2. armije predložio je Generalštabu JA da se, radi ubrzanja dejstava 23. divizija, upotrebi za napad na Dobrljin. Predlog je vrhovni komandant prihvatio 28. aprila, s tim što je naredio da se 53. divizija što pre prebaci na sektor Vučjaka i poveže sa Štabom 3. korpusa.⁸⁹⁸⁾

Posle artiljerijske pripreme koja je trajala 20 minuta, jedinice 45. divizije napale su, 27. aprila u 21.20 časova Bosansku Dubicu, koja je bila opasana mnogim bunkerima zidanim i od betona. Pet dvospratnih i 3 jednospratna betonska i 50 zidanih bunkera isprečilo se pred borcima koje je sačekala prava kiša neprijateljeve vatre. U gradu su nastale krvave i teške ulične borbe, najčešće, prsa u prsa. Te borbe protiv oko 2000 pripadnika ustaško-domobranske 4. hrvatske divizije spadaju, svakako, u teže borbe koje je 45. divizija vodila od svog formiranja. Posle ponoći njene jedinice uspele su da izvrše prodor u centru grada i da primoraju neprijatelja da se panično povlači preko mosta na Uni u Hrvatsku Dubicu. U borbi je poginulo 180 ustaša, a 13 ih je zarobila 24. srpska brigada.

⁸⁹⁴⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 70.
⁸⁹⁵⁾ AVII, k. 272-1, reg. br. 44-14/14.

⁸⁹⁶⁾ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 244.

⁸⁹⁷⁾ Isto, dok. br. 245.

⁸⁹⁸⁾ AVII, k. 42, reg. br. 3-24/1.

Sutradan, 28. aprila, jedinice 45. divizije izvršile su vatreni pritisak na Hrvatsku Dubicu, delovi 24. srpske brigade forsirali su Unu, iznenadili neprijatelja i, u prvom naletu, zauzeli Hrvatsku Dubicu. Međutim, neprijatelj je ubrzo sredio svoje redove i izvršio sedam juriša na 2. bataljon 24. srpske brigade, koji se pod vatrom morao povući na desnu obalu Une. Kada se 2. bataljon sredio ponovo je prešao Unu i napao neprijatelja u Hrvatskoj Dubici, tom prilikom odsečena je 3. četa koja se ručnim bombama probila iz obruča ka »banijskom trokutu«. ⁸⁹⁹

Istog dana uveče jedinice 28. divizije napale su Bosansku Kostajnicu u kojoj su se nalazili bataljon nemačke 104. lovačke divizije i delovi novoformirane ustaško-domobranske 4. i 18. hrvatske divizije. Vođene su vrlo žestoke borbe u kojima su pojedini položaji prelazili po nekoliko puta iz ruke u ruku. Svi pokušaji da se tog dana ovlada Bosanskom Kostajnicom, završeni su bezuspešno. ⁹⁰⁰

Ni jedinice 39. divizije koje su napadale Bosanski Novi nisu postigle uspeh, jer su delovi nemačke 373. legionarske divizije »Tigar« i ustaško-domobranske 4. hrvatske divizije pružali žilav otpor. ⁹⁰¹

Po naređenju Štaba 2. armije, 23. divizija tog dana izvršila je marš iz Blagaja i Svodne na sever ka Dobrljinu i razmestila se: 14. srpska brigada na prostoru Prepeličje polje - Kuljani - Đurići - Klobučari; 7. srpska brigada na prostoru Cerovica - Ravnice sa zadatkom da na odseku Unčani - Golubovac forsira reke Unu i napadne Dobrljin sa zapadne strane, i 9. srpska brigada na prostoru Lješljani - Gornje Vodičevo, gde je obrazovala divizijsku rezervu. ⁹⁰²

U isto vreme 25. divizija predala je svoje položaje jedinicama 27. divizije 3. korpusa i prikupila se na širem prostoru Dervente radi izvršenja marša pravcem Derventa - Prnjavor - Klačnice u koju je njena čelna 16. srpska brigada pristigla dva dana kasnije, 30. aprila. ⁹⁰³

I narednih dana nastavljene su žestoke borbe. Neprijatelj se veoma žilavo branio iz svojih uporišta u Bosanskoj Kostajnici, Dobrljinu, Dvoru na Uni i Bosanskom Novom.

Četrdeset peta divizija nastavila je borbe za oslobođenje Hrvatske Dubice. Posle neuspelog pokušaja da se taj grad oslobodi 28. aprila, njene jedinice rasporedile su se na desnoj obali Une od ušća u Savu do Bačvana. Na tim položajima osujetile su pokušaj neprijatelja da se noću 29/30. aprila u rejonu Jasenovca prebaci na desnu obalu Save. Noću između 30. aprila i 1. maja na levu obalu Save, istočno od Jasenovca, prebacili su se delovi 24. srpske brigade i ušli u spaljeni Jasenovac, najozloglašeniји ustaški koncentracioni logor. To je bio logor smrti u kojem je na zverski način ubijeno ili spaljeno oko 700000 ljudi, žena i dece, pretežno srpske nacionalnosti. Neprijatelj je noću 1/2. maja počeo da se povlači i iz Hrvatske Dubice, što je iskoristila 20. srpska brigada da pređe preko popravljenog mosta u Bosanskoj Dubici i uđe u napuštenu Hrvatsku Dubicu. Istovremeno, na levu obalu Une prebacila se i 24.

⁸⁹⁹) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86.

⁹⁰⁰) All, k. 272-A, reg. br. 44-14 - 44-15/14; Zdravkok Cvetković, n.d., str. 244.

⁹⁰¹) AVII, k. 273, reg. br. 1-56/1.

⁹⁰²) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78.

⁹⁰³) Isto, dok. br. 82.

srpska brigada, delom kod Egmeća, a delom preko mosta u Bosanskoj Dubici.^{904'}

Dvadeset osma divizija je i dalje napadala Bosansku Kostajnicu. Borbe su, uglavnom vođene 29. aprila na prilazu Bosanskoj Kostajnici na liniji Briševići - Miloševići - Veljino brdo - Balj (kota 359) - Petrinja. Tog dana neprijatelj je počeo da se pod zaštitom artiljerije postepeno izvlači i iz Bosanske Kostajnice. Noću između 29/30. aprila, posle kraće artiljerijske pripreme, 25. brodska i 17. slavonska brigada prešle su u koncentričan napad rešene da što pre oslobode Kostajnicu. Jurišalo se nekoliko puta, vodile su se borbe prsa u prsa, ali neprijatelj nije popuštao. Pet puta su te jedinice 28. divizije noću 30. aprila napadale neprijatelja, ali su svih pet puta morale da se vraćaju na svoj polazni položaj. Noću 1/2. maja neprijatelj je naglo počeo da se povlači sa položaja ispred Bosanske Kostajnice, što su jedinice 28. divizije uočile i odmah prešle u gonjenje njegovih slabijih zaštitničkih delova da bi do zore 2. maja oslobodila Kostajnicu.

Na levoj obali Une, uključujući i Hrvatsku Kostajnicu, neprijatelj je utvrdio liniju Đed (kota 216) - Sveta Gospa - Goljak (trig. 246) - železnička stanica Hrvatska Kostajnica. Da bi oslobodila Hrvatsku Kostajnicu, 25. brodska brigada prebacila je dva svoja bataljona preko Une 3. maja kod Petrinje i rasporedila ih na polazni položaj za napad između Debelog brda i Selišta. U međuvremenu je u Bosansku Kostajnicu pristigla i 21. slavonska brigada, koja se nalazila za preoružanju i popunu u Zvorniku, pa je i ona prebacila preko Une jedan svoj bataljon da vrši napad na Majur, severno od Hrvatske Kostajnice. Bataljoni 25. brodske brigade počeli su napad 3. maja ujutro i, u prvom naletu, ovladali Dолоvim brdom i Svetom Anom. U nastavku borbe vođene skoro cen dan, bataljoni 25. brigade uspeli su da do 17 časova oslobode Hrvatsku Kostajnicu i nateraju neprijatelja u panično povlačenje ka Sunji. Tako je i 28. divizija ovladala levom obalom Une na svom sektoru.^{905'}

U to vreme je 23. divizija vodila oštre borbe za Dobrljin. Noću 28/29. aprila njena 24. srpska brigada forsirala je Unu južno od Dobrljina, obrazovala mostobran i omogućila 7. srpskoj brigadi da prebaci na levu obalu Une dva bataljona. Istovremeno je 9. srpska brigada uspela da zauzme deo Dobrljina, osim crkve i utvrđenja na Cerovoj kosi iznad Demisovca i Previce. Ipak, produžujući napad 9. srpska brigada uspela je da razbije otpor neprijatelja i ovlada Cerovom kosom i crkvom čime je Dobrljin oslobođen. Međutim, neprijatelj je izvršio vrlo jak pritisak na mostobran delova 23. divizije i potisnuo ih sa Šokačkog brda (kota 233). Pri tom su jedinice bile primorane da teže delove prebace na desnu obalu Une, zadržavajući vrlo plitak mostobran. U prepodnevnom časovima 30. aprila delovi dva puka nemačke 373. legionarske divizije »Tigar« iz pravca Bosanskog Novog i delovi ustaško-domobranske 18. hrvatske divizije iz pravca Bosanske Kostajnice, izvršili su protivnapad na mostobran, ali su u žestokoj borbi odbijeni. Posle po-

^{904>} Isto, dok. br. 86; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 700-701.

^{«S)} *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 84 i 113; *AVII*, k. 272-A reg. br. 44-45 - 44-16/14.

podne istog dana neprijatelj je uz podršku 3 tenka ponovo napao mostobran, ali je i taj protivnapad slomljen, tako da je mostobran zadržan i pored upornog nastojanja neprijatelja da ga neutrališe. U tim borbama neprijatelj je, prema prikupljenim podacima, imao 109 poginulih i 313 ranjenih vojnika, dok su gubici 7. i 14. srpske brigade iznosili 74 poginula, 345 ranjenih, 8 kontuzovanih i 21 nestao borac. Noću između 30. aprila i 1. maja neprijatelj je ponovo izvršio nekoliko protivnapada rešen da mostobran na svaki način uništi.

Gubici jedinica 23. divizije bili su visoki jer borci na mostobranu nisu imali vremena da se ukopaju, pošto im neprijatelj izvođenjem uzastopnih protivnapada nije zato davao vremena. U jednom trenutku moral boraca bio je pokoleban, ali su se brzo sredili i podržani jakim vatrom sa desne obale Une, naterali nemačku pešadiju na povlačenje. Zbog nadmoćnosti neprijatelja Štab 23. divizije odlučio je da povuče glavne snage na desnu obalu Une, a da na mostobranu ostane samo jedan bataljon 14. srpske brigade. U Štabu 23. divizije vladala je bojazan da protivnapadi neprijatelja mogu rastrojiti jedinice na mostobranu i izložiti ih potpunom uništenju. Zbog toga je i donesena takva odluka.

Međutim, u zoru 1. maja uočeno je da se neprijatelj užurbano povlači iz Bosanske Kostajnice. U takvoj situaciji Štab 23. divizije ponovo je prebacio na levu obalu Une čitavu 14. srpsku brigadu. Njenom brzom intervencijom prema Kljunu, u sadejstvu sa delovima 7. srpske brigade, onemogućeno je neprijateljevo povlačenje. Za 14. srpskom brigadom prebačena je i 7. srpska brigada, pa je zajedničkim napadom na prostoru Kljun - Šokačko brdo - Unčani neprijatelj bio razbijen i primoran na odstupanje prema Bosanskoj Kostajnici. Na poprištu borbe ostala su 133 poginula vojnika, a po izjavama zarobljenika (49 vojnika) ranjeno je oko 200. Gubici 23. divizije iznosili su 17 poginulih i 83 ranjena; među poginulim bila su dva komandanta bataljona i tri komandira čete. Tako je očišćena od neprijatelja leva obala Une kod Dobrljina.⁹⁰⁶

Južno od 28. divizije na Bosanski Novi i Dvor na Uni napadala je 39. divizija. Borbe su i ovde bile žestoke. U jednom trenutku bio je ugrožen i Artiljerijski divizion 39. divizije do čijih se položaja neprijatelj probio koristeći se maglom. U viščasovnom okršaju, u kome je više puta dolazilo do borbe prsa u prsa, 13. krajiška brigada uspela je da spase Artiljerijski divizion. Međutim, neprijatelj se nije mogao izbaciti iz Bosanskog Novog, iako su delovi 15. krajiške brigade uspeli da u jednom momentu izvrše delimičan prodor u grad. Nije uspeo ni pokušaj neprijatelja 29. aprila oko 11 časova da zbaci 30. krajišku brigadu sa Zakopa (kota 284) i Kordić brda (kota 263), zapadno od Bosanskog Novog. Tridesetog aprila odbijen je jači neprijateljev protivnapad na 15. krajišku brigadu, a onda je 15. krajiška brigada, u 17 časova, preduzela opšti napad na čitavom delu svog fronta, izvršila prodor u grad, sprečila rušenje mostova i, do 9 časova 1. maja, oslobodila Bosanski Novi. Istovremeno je 20. krajiška brigada uspela da oslobodi Dvor na Uni. Time je na tom sektoru očišćena leva obala reke Une.⁹⁰⁷

⁹⁰⁶ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78 i 104.

⁹⁰⁷ Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 702-703.

Za vreme dok su jedinice Unske grupe divizija vodile teške i žestoke borbe u dolini Une, komandant Karlovačke grupe divizija, general-major Radovan Vukanović, doneo je odluku 28. aprila za prikupljanje jedinica Karlovačke grupe u polaznim rejonima za napad na širem prostoru Tounj - Ogulin - Vrbovsko i naredio:

- 3. diviziji da nastavi marš shodno zapovesti Operativnog štaba Grupe korpusa JA od 23. aprila, da se postavi na prostoru Osojnik - Jadrič - Močila - Zdihovo i tu se pripremi za napad na Karlovac, te da se poveže s jedinicama 4. korpusa i sa slovenačkom brigadom na mostobranu kod Vinice;

- 4. diviziji da posle dolaska na liniju određenu istom zapovešću Operativnog štaba Grupe korpusa produži nadiranje i razmesti se na prostoru Rebrovići - Tounj - Dubrave, povezujući se sa delovima 4. korpusa na liniji Sudari - Mirići - Duga Gora, i da pripremi jedinice za napad na Karlovac;

- 10. diviziji da posle izbijanja na prostor određen istom zapovešću Operativnog štaba Grupe korpusa, produži odmah nastupanje pravcem Slunj - Primišlje - Kamenica i postavi se na prostor Skradnik - Mihačević - Otok - Desmerice, i da obrazuje armijsku, odnosno rezervu Karlovačke grupe divizija;

- Motorizovanoj i Haubičkoj brigadi da produže pokret i da se razmeste: Motorizovana brigada u selu Orašju, a Haubička brigada na prostoru Tounjski Tržić - Primišlje.⁹⁰⁸

Štab 2. armije je ujutro 29. aprila stigao u Ogulin i odmah održao sastanak s komandantima divizija Unske grupe divizija. Tom prilikom komandant 2. armije general-lajtnant Koča Popović izdao je usmena naređenja za prikupljanje jedinica u polaznim rejonima za napad, a posle podne u 17 časova izdao i borbenu zapovest kojom je naredio:

- 4. diviziji, s prostora Poloj - Orjevac - Točak, odmah da preduzme napad opštim pravcem Gornja Perjasica - Sića - Duga Resa sa zadatkom da što pre zauzme neprijateljeva uporišta između Korane i Mrežnice i izvrši prodor u donji tok Mrežnice od njenog ušća do Duge Rese;

- 3. diviziji, ojačanoj Motorizovanim divizionom, da odmah pređe u napad sa šireg prostora Dubrave opštim pravcem Donje Dubrave - Generalski Stol - Leščavke - Dubravčani - Karlovac, sa zadatkom da što pre zauzme neprijateljeva uporišta između reka Mrežnice i Dobre i da izbije na zapadnu ivicu Karlovca između Mrežnice i Kupe;

- 4. korpusu da sa 7. divizijom produži napad između reke Dobre i Kupe opštim pravcem Bosiljevo - Netretić; sa dve brigade 34. divizije iz doline Mrežnice i s leve obale Korane, pošto se prebace na odsek između reka Dobre i Kupe, da se angažuje u borbi prema potrebi i njihovom pristizanju sa zadatkom da preseku neprijatelju odstupnicu iz Karlovca ka Metlici; sa trećom (desnokrilnom) brigadom 34. divizije da ostane na desnoj obali Korane radi zauzimanja neprijateljevih uporišta

⁹⁰⁸ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 73.

na desnoj obali Korane u rejonu Donjeg Skrada i vršenje pritiska na uporišta u Skakavcu, Gornjoj Trebinji, Knež Gorici i Vukmaniću;

- 10. diviziji da obrazuje armijsku rezervu u rejonu Slunja, i da 30. aprila pređe na prostor Tušilović - Rijeka sa zadatkom čišćenja uporišta između Korane i Kupe, i

- Motorizovanoj i Mehanizovanoj artiljerijskoj grupi 2. armije da posednu vatrene položaje na prostoru Donje Dubrave - Vučelić - Potok - Zatezale radi artiljerijske podrške napada 3. i 4. divizije i desnokrlnih jedinica 4. korpusa.

Pre početka napada jedinica 2. armije, na širem prostoru Karlovca nalazile su se snage pod komandom nemačkog 91. armijskog korpusa i to: glavnina 104. lovačke divizije, delovi 392. legionarske divizije, dva bataljona 20. lovačkog rezervnog puka, manji delovi 369. legionarske divizije, 2. i 4. policijski puk (sedam bataljona), ustaško-domobranksa 13. hrvatska divizija i slabije četničke snage.

Spoljna odbrana Karlovca protezala se linijom železnička stanica Skakavac - Vukmanić - Barilović - Generalski Stol - Lešće - Bosiljevo sa krilima naslonjenim na reku Kupu.

Štab 2. armije nije bio zadovoljan dotadašnjim razvojem situacije na karlovačkom sektoru s obzirom na to da je 3. divizija naišla na vrlo jak otpor neprijatelja u rejonu Generalskog Stola i da se i 30. aprila nije mogao ostvariti planirani proboj neprijateljeve odbrane na pravcu Generalski Stol - Karlovac. Zbog toga je noću između 30. aprila i 1. maja doneo odluku da se proboj izvrši na odseku 4. divizije i u vezi s tim, naredio:

- 4. diviziji, da 1. maja u 10 časova krene u napad duž komunikacije Perjasica - Sića i što pre izbije na liniju Srnjak (kota 211) - Bosiljevo (kota 251);

- 10. diviziji, da jedna brigada sadejstvuje 4. diviziji tako što će zauzeti neprijateljeva uporišta na desnoj obali Korane od Barilovića do Razvaline grada i vatrom sa Korane na komunikaciju Barilović - Sića spreći neprijatelju dovođenje pojačanja, a da dve brigade zauzmu neprijateljeva uporišta između Kupe i Korane od Skakavca do Tušilovića i da izbiju na liniju Brođani - Kamensko - Sajinović, ugrožavajući tako Karlovac;

- 3. diviziji, ukoliko neprijatelj do svanuća ne napusti Generalski Stol, da prebaci jednu brigadu na desnu obalu Odre i napadne neprijateljev bok kod Generalskog Stola, a potom da pređe u napad na celom frontu 3. divizije;

- 34. diviziji da što pre ovlada Netretićem i izbije na liniju Gornje Pokuplje - železnička stanica Zorkovac Polje - Ozalj.

Sve divizije bile su 30. aprila i 1. maja podišle liniji spoljne odbrane Karlovac i to: 10. divizija (7, 9. i 17. krajiška brigada) na odseku Skakavac - Barilović; 4. divizija (6, 8. i 11. krajiška brigada) između reka Korane i Mrežnice na odseku Čučevići - Perjasica - Sedlari; 3. divizija (5. proleterska crnogorska, 7. omladinska »Budo Tomović« i 9. crnogorska brigada) na odseku između reka Mrežnice i Dobre u rejonu Generalskog Stola; 34. divizija (Karlovačka, Zumberačka i Brigada »Franjo

Ogulinac Seljo«) između Dobre i Kupe na odseku Straža - Tončić (trig. 241) - Vukova Gorica.⁹⁰⁹

Osnovna zamisao Štaba 2. armije bila je da se napadom krilnih divizija (10. i 34. divizije) preseku neprijateljeve odstupne komunikacije severno i zapadno od Karlovca, a da se, potom, koncentričnim napadom okruži neprijatelj u rejonu Karlovca i uništi.

Pre karlovačke operacije 4. korpus JA imao je u svome sastavu 7, 8. i 34. diviziju. Međutim, pošto je vrhovni komandant odlučio da pojača 4. armiju JA u riječko-tršćanskoj operaciji, naredio je 28. aprila Glavnom štabu Hrvatske da 8. diviziju uputi u sastav 4. armije na prostor Brod - Čabar - Lož, a 30. aprila da se u sastav 4. armije uputi i 7. divizija u rejon Kočevja. U stvari, Generalštab JA obavestio je 29. aprila Glavni štab Hrvatske da se, osim 8. divizije, uputi još jedna divizija. Kako Glavni štab nije znao koju diviziju da uputi, vrhovni komandant intervenisao je 30. aprila da se uputi 7. divizija. To se sve događalo u vreme kada se u Ogulinu razrađivao plan karlovačke operacije, pa je Štab 2. armije, neznajući za te odluke vrhovnog komandanta i Generalštaba JA, planirao upotrebu 7. divizije. Međutim, kada ga je 30. aprila 0 tome upoznao Glavni štab Hrvatske, Štab 2. armije izvršio je manje izmene, pa je 10. diviziju, umesto u armijsku rezervu, ubacio na desno krilo armijskog rasporeda, a 34. divizija dobila je neke zadatke ranije predviđene za 7. diviziju.⁹¹⁰

a) Borbe 10. divizije

Deseta divizija na desnom krilu armijskog rasporeda nije imala 30. aprila borbeni dodir sa neprijateljem. Ona je bila razvijena sa sve tri brigade u prvoj liniji: 7. krajiška brigada na desnom krilu sa zadatkom da napada neprijatelja na liniji Skakavac - Zinaja, 9. krajiška brigada u centru sa zadatkom da napada neprijateljevu utvrđenu liniju Vukmanić - Jurjevac (kota 219) - Brezova Glava i, 17. krajiška brigada, na levom krilu sa zadatkom da napada neprijatelja na liniji Tušilović - Barilović. Prvog maja 7. i 9. krajiška brigada nalazile su se još uvek u podilaženju neprijateljevoj utvrđenoj liniji, a 17. krajiška brigada sukobila se s neprijateljem na liniji Barilović - kota 265 - Glavica. U toku dana jedinice su uspele jedino da ovladaju kotom 265, ali su zadržane ispred Glavice 1 Barilovića.

Na celom odseku fronta 10. divizije 2. maja rasplamsale su se borbe. Sedma brigada napala je neprijatelja u 2 časa noću na liniji Skakavac - Zinaja - kota 174. Posle dvočasovne borbe slomljen je neprijateljev otpor, a zatim su jedinice 7. brigade do 14 časova izbile na liniju Brođani - Kamensko - Ravnica. Neprijatelj pošto nije dobio pojačanja iz Karlovca, pokušao je uz podršku tenkova da zauzme izgubljene položaje, ali mu to nije pošlo za rukom. Deveta krajiška brigada prešla je u napad u 1 čas posle ponoći 1. maja. U borbi koja je trajala čitav dan, njene jedinice ovladale su neprijateljevim položajem na liniji Vukmanić

⁹⁰⁹> Isto, dok. br. 80, 96, 106, 109 i 110; Grupa augora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 704.

⁹¹⁰> AVII, k. 119-4, reg. br. 2-31 - 2-32/2.

- Jurjevac - Brezova Glava - Trebinja. Sedamnaesta krajiška brigada napala je ponovo Barilović i, posle petočasovne žestoke borbe, uspela da protera neprijatelja na levu obalu Korane.

Jedinice 10. divizije vodile su još žešće borbe 3. maja. Neprijatelj je tog dana oko 7,30 časova prešao u protivnapad od Karlovca prema položajima 7. krajiške brigade. Oko 2500 nemačkih vojnika uz jaku artiljerijsku podršku uspelo je da zauzme Kamensko, ali je 7. krajiška brigada brzo konsolidovala svoje redove i već oko 11 časova povratila selo. Međutim, neprijatelj je oko 14 časova izvršio novi snažan protivnapad i zauzeo po drugi put Kamensko, odbacujući 7. krajišku brigadu prema Ravnicama. Istog dana oko 6 časova neprijatelj je, uz podršku šest tenkova, izvršio protivnapad na položaj 9. krajiške brigade na liniji Turanj - Jelaši - Štekovac, ali je odbijen. Na tom odseku pojedini delovi položaja u toku dana po nekoliko puta su prelazili iz ruke u ruku. Za to vreme jedinice 17. krajiške brigade uspele su da zauzmu na juriš neprijateljevu otpornu tačku u šumi Štekovac.

Borbe su nastavljene 4. maja ali s nešto smanjenim intenzitetom. Noću između 3. i 4. maja 9. krajiška brigada preuzela je položaj 7. krajiške brigade, pošto je 7. brigada prebačena na levu obalu Kupe sa zadatkom da napada Karlovac s istočne strane. U borbama 5. maja jedinice 10. divizije uspele su da potisnu neprijatelja na same prilaze Karlovcu. Njena 17. krajiška brigada oslobodila je Kamensko i podišla neprijateljevim položajima na liniji Donje Mekuše - Vodostaj.⁹¹¹

b) Borbe 4. divizije

I jedinice 4. divizije prešle su u napad 30. aprila na liniji Sučevići - Gornja Perjasica - Sveti Ilija, i 1. maja prodrle pred neprijateljevu liniju odbrane Milinkovići - Dekića brdo (kota 200) - Gornja Perjasica - Sveti Ilija - Svojić - kota 277 - reka Mrežnica. U stvari, bila je to spoljna odbrambena linija Karlovca s mnogim utvrđenjima i bunkerima. Četvrta divizija napadala je sa 8. krajiškom brigadom na desnom, a sa 11. krajiškom brigadom na levom krilu divizijskog borbenog poretka, dok se 6. krajiška brigada nalazila u divizijskoj rezervi u Polojama. I borbe vođene na pravcu napada 4. divizije bile su vrlo žestoke, a položaji su prelazili po nekoliko puta iz ruke u ruku.

Jedinice 4. divizije prešle su u opšti napad duž čitavog fronta 1. maja u 9.45 časova nanoseći glavni udar pravcem Sveti Ilija - Venac, a pomoćni pravcem Cerovac - Bukovlje. U 16.15 časova 4. divizija uspela je da probije neprijatevu odbranu, skrši njegov otpor i da pređe u gonjenje. U borbi je poginulo 293, ranjeno 322, a zarobljeno 10 neprijateljevih vojnika. Istovremeno su gubici 4. divizije iznosili 65 poginulih i 285 ranjenih boraca.

Jedinice 4. divizije nastavile su 2. maja da potiskuju neprijatelja ne dozvoljavajući mu da predahne i da se organizuje na bilo kojem prihvatnom položaju. U energičnom gonjenju one su noću 2/3. maja izbile na liniju Belaj - Pečurkovo Brdo - Crkveno Selo, čime su razbile ne-

⁹¹ " Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 96.

prijateljevu spoljnu odbranu Karlovca i otpočele napade na bliže prilaze gradu. U tim borbama ispoljilo se nedovoljno sadejs'tvo sa desnokrillnom 10. divizijom zbog čega je 4. bataljon 8. krajiške brigade bio odsečen i primoran da se probija iz obruča.

Da bi održao silinu udara, Štab 4. divizije ubacio je u borbu i 6. krajišku brigadu. Brigade su se 3. maja nalazile u ovom rasporedu: 8. krajiška brigada na desnom krilu, na liniji od reke Korane pa do Belaja; 6. krajiška brigada u centru na liniji Belaj (isključno) - Stefanci - Vinica i li. krajiška brigada, na levom krilu, na liniji Reljci - Varoš - reka Mežnica. Istog dana u 10 časova izvršen je snažan napad na neprijatelja. Borbe su se vodile čitavog dana, tako da su pojedini položaji prelazili i po šest puta iz ruke u ruku. Noću između 3. i 4. maja prebačena su dva bataljona 8. krajiške brigade na desnu obalu Korane. Oni su pod borbom prešli reku i do 20 časova ovladali položajem Cerovac - Turanjsko brdo (kota 186), čime su stvorili mostobran na desnoj obali Korane i uslove za prelazak u opšti napad na Karlovac 5. maja u 14 časova.⁹¹²

c) Borbe 3. divizije

Treća divizija dejstvovala je na najjače branjenom pravcu Generalski Stol - Karlovac. Njene tri brigade bile su 29. aprila razvijene prema utvrđenom Generalskom Stolu i to: 5. proleterska (crnogorska) brigada na desnom krilu borbenog poretka na liniji Katići - Ježića - Gornje Zatezalo, 9. crnogorska brigada na pravcu Stative - Špehari - Duga gora, i 7. omladinska brigada u rezervi. Peta proleterska i 9. crnogorska brigada počele su borbe već 29. aprila kod Generalskog Stola. Neprijatelj je, međutim, u tom uporištu bio veoma utvrđen, tako da obe brigade nisu postigle nikakav značajniji uspeh. Noću između 29. i 30. aprila povučena je s fronta prema Karlovcu 7. divizija 4. korpusa i upućena, po naređenju vrhovnog komandanta u sastav 4. armije. U vezi s nastalom situacijom, a da bi popunio prazninu nastalu između 3. i 34. divizije zbog odlaska 7. divizije, Štab 3. divizije je u vezi s naređenjem Štaba 2. armije uputio svoju 7. omladinsku brigadu »Budo Tomović« na levu obalu Dobre i stavio joj u zadatak da nastupa nizvodno i dejstvuje bočno na neprijatelja u rejonu Generalskog Stola, sadejstvujući glavnim snagama 3. divizije. Međutim, ni tog dana 3. divizija nije učinila bilo kakav veći napredak u borbi protiv žilavog protivnika.

Jedinice 3. divizije vršile su 1. maja pripreme za prelazak u opšti napad koji je počeo u 20 časova. U silovitom jurišu 3. divizija uspela je da oko 23 časa odbaci neprijatelja iz Generalskog Stola i produži nadiranje u pravcu Karlovca, uz obostrane visoke gubitke. Mehanizovana artiljerijska grupa unela je posebnu pometnju među neprijateljem. Jurišni topovi (samohotke) 75 i 105 mm krčili su put pešadiji prema Karlovcu.

Noću uoči 3. maja sve tri brigade 3. divizije izbile su na liniju Sveti Antun - Frketić Selo - Trupković i počele pritisak ka Dugoj Resi i Zagradcima. Trećeg maja 5. proleterska (crnogorska) brigada prodrla je

912) Isto, dok. br. 80, 81, 106 i 107.

pred utvrđenu Dugu Resu, 9. crnogorska brigada izbila na liniju Sveti Marko - Škršići, a 7. omladinska brigada »Budo Tomović« približila se komunikaciji Donje Stative - Tropčić.⁹¹³

Štab 2. armije naredio je 4. maja svim divizijama da se utvrde na zauzetim položajima i izvrše pripreme za odlučan napad na Karlovac.

d) *Borbe 34. divizije*

Trideset četvrta divizija 4. korpusa sa svoje tri brigade (Karlovačkom, Žumberačkom i »Franjo Ogulinac Seljo«) izvršila je 30. aprila napad i potisnula neprijatelja sa linije Lešće - Bosiljevo, a zatim prednjim delovima izbila između reka Dobro i Kupe na liniju Straža - Tončić (trig. 241) - Vukova Gorica, produžujući napad ka Netretiću. U produžetku napada Karlovačka brigada izbila je 3. maja u rejon sela Gornjeg Pokupja i Zorkovca, a brigade Zumberačka i »Franjo Ogulinac Seljo« napadale su Ozalj i natkrivale Karlovac sa severozapadne strane. Ozalj je oslobođen 4. maja, nakon čega je forsirana Kupa i produžen napad u pravcu Draganića i Gornjih Kupčina.⁹¹⁴

Noću 5. maja sve četiri divizije Karlovačke grupe počele su opšti napad na Karlovac. Borbe su bile vrlo žestoke. Neprijatelj je porušio u toku borbi sve mostove na Miežnici i Korani, zbog čega je 4. divizija morala da zastane i da se pripremi za forsiranje Korane. Ujutro 6. maja 4. divizija izvršila je napad na Karlovac s južne strane, a jedinice 10. divizije s istočne. U Karlovcu neprijatelj nije davao jači otpor osim u njegovom severnom delu, jer je tuda izvlačio snage ka Zagrebu, koji su napadale 34. divizija i delovi 10. divizije u nastojanju da preseku komunikaciju Karlovac - Zagreb i Karlovac - Novaki i spreče izvlačenja neprijatelja iz Karlovca.

Time bi se zatvorio obruč oko neprijateljevih snaga u Karlovcu, koje su uporno branile komunikaciju Karlovac - Samobor i mostobran na desnoj obali Kupe na prostoru Dubovac - Tropčić - Luke i odsek Draganići - Novaki. Treća divizija je, takođe, izvršila snažan pritisak na Karlovac s jugozapadne i zapadne strane. Njena 5. proleterska (crnogorska) brigada upala je pred zoru 6. maja u Karlovac. Ostale dve brigade (9. crnogorska i 7. omladinska »Budo Tomović«) zaustavljene su pred neprijateljevim položajem Dubovac - Gradac - Elsa (Velika i Mala) sa kojeg je obezbeđivao komunikaciju Karlovac - Donja Stativa i izvlačenje svojih trupa iz Karlovca. Svi pokušaji 9. brigade iz rejona Kalvarije i 7. omladinske brigade »Budo Tomović« iz rejona Tropčića da u toku dana ugroze ovu komunikaciju, završeni su bez uspeha. Do zore 7. maja neprijatelj je pod zaštitom dela svojih snaga uspeo da se prebaci na desnu obalu Kupe i produži izvlačenje prema Samoboru i Novom Mestu. Tako je Karlovac oslobođen posle sedam dana žestokih borbi u kojima su samo jedinice 3. divizije nanele neprijatelju gubitke od 858 poginulih i 158 ranjenih, a same su imale 212 poginulih, 610 ranjenih i četiri nestala borca.

⁹¹³> Isto, dok. br. 76, 77, 80. i 109; Radovan Vukanović, n.d. str. 444 i 449.

⁹¹⁴> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 110; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 704-706.

Oslobođenjem Karlovca 7. maja jedinice 2. armije postigle su još jednu značajnu pobjedu.^{915'}

Štab 2. armije obavestio je 9. maja Generalštab JA o oslobođenju Karlovca, navodeći da je u borbama od 26. aprila do 6. maja poginulo 2496 neprijateljevih vojnika, ranjeno 3271, a zarobljena 183, i da su gubici Karlovačke grupe divizija iznosili 347 poginulih, 1736 ranjenih i 12 nestalih boraca.^{916'}

DEJSTVA 2. ARMIJE U OSLOBOĐENJU ZAGREBA

Krajem aprila i početkom maja 1945. na svim evropskim ratištima bilo je potpuno jasno da su poslednji dani otpora nacističke armije pred bezuslovnu kapitulaciju pred armijama antifašističke koalicije. Adolf Hitler, vođa Trećeg Rajha, izvršio je samoubistvo 30. aprila 1945. u bunkerima Rajhskancelarije u Berlinu. To je označilo i početak agonije nemačkih armija na svim frontovima.

Na sovjetsko-nemačkom frontu vojnici Crvene armije istakli su 1. maja zastavu nad Rajhstagom u Berlinu. Toga dana završeno je i uništavanje opkoljene nemačke frankfurtsko-gubenske grupacije, a sutradan je zauzet i Berlin, glavni grad nacističke Nemačke. U Čehoslovačkoj su nacističke armije pružale žilav otpor u nastojanju da izbegnu zarobljavanje od trupa Crvene armije. U Pragu, glavnom gradu Čehoslovačke, izbio je 5. maja oružani ustanak, a sutradan 6. maja Crvena armija počela je prašku operaciju, koja se završila oslobođenjem Čehoslovačke 10. maja.

Na zapadnom frontu Saveznici su zauzeli 2. maja Libek, a 3. maja Hamburg. Sutradan, 4. maja, potpisana je bezuslovna kapitulacija svih nemačkih trupa u Holandiji.

U Italiji su se još od početka 1945. vodili tajni pregovori oko kapitulacije nemačkih trupa. Okončani su 29. aprila, kada je nemačka Komanda Grupe armija »C« potpisala u Kazerti akt o kapitulaciji svih nemačkih snaga u severnoj Italiji sa važnošću od 2. maja 1945. To je olakšalo napredovanje savezničkoj 15. grupi armija prema severnim granicama Italije i prema reci Soči. Tako se dogodilo da su savezničke jedinice napredovale kroz severnu Italiju bez otpora, dok su nemačke snage u Istri, Slovenačkom primorju i Trstu pružale snažan otpor 4. armiji JA u njenim nastojanjima da oslobodi te krajeve, koji su Jugoslaviji oduzeti posle prvog svetskog rata i pripojeni Kraljevini Italiji.

Sedmog maja 1945. u Remsu je potpisan Prethodni protokol o bezuslovnoj kapitulaciji nemačkih oružanih snaga, a sutradan, 8. maja u predgrađu Berlina Karlhorstu, potpisan je zvanični akt o bezuslovnoj kapitulaciji nemačke oružane sile sa važnošću od 9. maja 1945. Time su prestala oružana dejstva u Evropi, ali ne i na jugoslovenskom ratištu.

^{915'} Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 96, 107, 109 i 110; AVII, k. 274, reg. br. 2-1/4; Radovan Vukanović, n.d., str. 447-8.

^{916'} « AVII, k. 274, reg. br. 2-1/4.

Trećeg maja 1945. desna obala Une u njenom donjem toku bila je očišćena od neprijatelja. Oslobođenjem Bosanske i Hrvatske Dubice, Bosanske i Hrvatske Kostajnice, Dobrljina, Dvora na Uni i Bosanskog Novog, stvoreni su uslovi za dalje nastupanje Unske grupe divizija 2. armije južnopošavskim pravcem ka Zagrebu.

Jedinice Unske grupe divizija nalazile su se početkom maja 1945. u nastupanju: 45. divizija na pravcu Bosanska Dubica - Sunja - Sisak - Zagreb; 28. divizija na pravcu Bosanska Kostajnica - Petrinja - Zagreb; 39. divizija na pravcu Dobrljin - Glina - Zagreb (4. maja prebačena je na sektor Gline i odmah upućena preko Kravarskog, ka južnim prilazima Zagreba) i 23. divizija na pravcu Dobrljin - Klinča Selo (2. maja počela je pokret prema Glini).⁹¹⁷⁾

Četrdeset peta divizija na desnom krilu armijskog rasporeda oslobodila je u svom nastupanju desnom obale Save 5. maja Sunju i produžila napredovanje prema Sisku.⁹¹⁸⁾

Dvadeset osma divizija nastupajući prema Kupi, napala je neprijatelja u Petrinji i 5. maja u 18 časova posle šestočasovne borbe je oslobodila. Tom prilikom njene jedinice uspele su da zauzmu neoštećene mostove preko Kupe.⁹¹⁹⁾

Trideset deveta divizija vršila je napad levo od 28. divizije. Ona je 5. maja prešla Kupu kod Slatine u nastupanju ka Kravarskom.⁹²⁰⁾

Dvadeset treća divizija nalazila se na maršu prema Glini gde su se 3. maja koncentrisale sve njene jedinice. Iz rejona Gline 23. divizija izvršila je 4. maja nastupni marš prema reci Kupi u tri kolone: desna, 14. srpska brigada pristigla je na prostor Čemušnica - Golija - Gornja Trštenica; srednja, 7. srpska brigada, izbila je na prostor Trepča - Dugo Selo, a leva 9. srpska brigada, izbila je na Kupu kod Lasinje i razmestila se na prostoru Crna Draga - Lasinja - Desni Štefanki. Sutradan, 5. maja, sve tri brigade forsirale su Kupu kod Lasinje i, u vidu klina, obrazovale mostobran na njenoj levoj obali na liniji Lukino Brdo - Pisarovina - Velika - Bratina - Donja Kupčina.⁹²¹⁾

Sve jedinice Unske grupe divizija izbile su 6. maja širokim frontom na Kupu, od Siska na istoku do Lasinje na zapadu, s tim što su 39. i 23. divizija obrazovale i mostobran.

Sutradan, 7. maja, sve jedinice Unske grupe divizija nastavile su nastupanje ka Zagrebu.

Četrdeset peta divizija oslobodila je noću 6. maja Sisak i primorala delove nemačke 373. legionarske divizije i ustaško-domobranske 4. hrvatske divizije da odstupe prema Zagrebu. Produžila je nastupanje u dve brigadne kolone: desna, 24. srpska brigada, između Save i Odre, a leva, 20. srpska brigada, između Odre i komunikacije Sisak - Zažina -

⁹¹⁷⁾ Isto, k. 273, reg. br. 1-58 - 1-59/1.

⁹¹⁸⁾ Isto.

⁹¹⁹⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 111 i 113.

⁹²⁰⁾ AVII, k. 273, reg. br. 1-59/1.

⁹²¹⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 104.

Zagreb, dok je 23. srpska brigada, kao divizijska rezerva, maršovala iza 24. srpske brigade.^{922'}

Dvadeset osma divizija, pošto je prešla Kupu sa sve tri brigade, počela je nastupanje levo od 45. divizije u zahvatu komunikacije Petrinja - Žažina - Buševac - Velika Gorica. Sedamnaesta i 21. slavonska brigada nalazile su se u prvom, a 25. brodska brigada, kao rezerva, u drugom ešelonu.^{923'}

Trideset deveta divizija, pošto je prešla Kupu bez dodira s neprijateljem, nastavila je nastupni marš i do ponoći oslobodila Dubranec i Gornji Hruševac.^{924'}

Sedma srpska brigada 23. divizije vodila je 6. maja borbu protiv neprijatelja na položaju Starjak - Mrakovo i kod Gornjih Trputaka. Uveče je neprijatelj iskoristio mrak i povukao se prema Velikoj Gorici. Istovremeno je 9. srpska brigada vodila borbe u rejonu Klinča Sela, kod Donje Zdenčine. Izbijanjem jedinica 23. divizije u taj rejon olakšan je napad Karlovačke grupe divizija na Karlovac, jer su zauzimanjem Klinča Sela stvoreni uslovi za odsecanje neprijateljevih snaga na širem prostoru Karlovca i sprečavanje odstupnice komunikacijom Karlovac - Klinča Selo - Zagreb.^{925'}

Borbama Unske operativne grupe divizija 6. maja završeno je podilaženje te grupe neprijateljevoj odbrani na prilazu Zagrebu. To je bio i završetak druge faze ofanzive 2. armije desnom obalom Save ka Zagrebu. U vezi s tim Štab 2. armije izvestio je 8. maja Generalštab JA da je Unska grupa divizija od 26. aprila do 6. maja izbacila iz stroja 5350 neprijateljevih vojnika, od čega 2471 ranila i 412 zarobljenih. Istovremeno je imala 1614 boraca izbačenih iz stroja, od čega 322 poginula, 1236 ranjenih i 56 nestalih.^{926'} Ukupni gubici Unske grupe divizija bili su srazmerno veliki, iako su u odnosu na neprijatelja bili 1:3,9.

Neposredne borbe za oslobođenje Zagreba počele su 7. maja 1945. Nemačka komanda Grupe armije »E« bila je suočena sa situacijom i opštim stanjem o skoroj propasti nemačkih oružanih snaga. Njen cilj nije više bio da se brane pojedina mesta, pa i Zagreb, već da se nemačke snage što pre izvuku iz Jugoslavije, pređu jugoslovensko-austrijsku granicu i predaju se zapadnim saveznicima. Zbog toga su se u Zagrebu nalazili samo manji delovi nemačkih i ustaško-domobranskih jedinica koje su imale zadatak da, kao zaštitnica, obezbeđuju izvlačenje svojih snaga na severozapad.

Generalštab JA je u vezi s tim uputio 7. maja Štabu 2. armije ovaj radiogram:

»Ustaško-njemačke snage napustile Zagreb. U Zagrebu su ostavili jednog građanina sa zadatkom da preda grad vojsci koja dođe. Vrhovni komandant naredio je da najhitnije uputite u rejon Krškog i Brežica jače snage, a najmanje jednu diviziju, sa zadatkom da zauzme ova mesta i preseče odstupnicu njemačko-ustaš-

^{922>} Isto, dok. br. 90 i 98; AVII, k. 273, reg. br. 1-59/1.

^{923>} Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 111 i 113; AVII, k. 273, reg. br. 1-59/1.

^{924>} Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 89 i 108.

^{925>} Isto, dok. br. 104.

^{926>} AVII, k. 274, reg. br. 2-1/4.

kim bandama ka zapadu. Ovo uradite najhitnije. O izvršenju izvestite«. ⁹²⁷⁾

Postupajući po naređenju Generalštaba Štab 2. armije izvestio je istog dana Generalštab JA:

»U vezi vašeg naređenja od 7. maja uputili smo jednu diviziju ka Brežicama, a jednu diviziju u rejon Krško. Istovremeno jedna naša divizija dejstvuje pravcem Jastrebarsko - Samobor, a jedna Metlika - Novo Mesto«. ⁹²⁸⁾

U skladu sa zadatkom dobijenim od Generalštaba JA, 4. divizija upućena je ka Brežicama, 10. divizija ka Krškom, 23. divizija ka Samoboru, a 3. divizija na pravac Metlika - Krško. ⁹²⁹⁾

Komanda Grupe armija »E« i Ante Pavelić prvobitno su bili odlučili da Zagreb brane po svaku cenu. U propagandi su naglašavali da Zagreb treba da postane »hrvatski Staljingrad«. Bilo je zamišljeno da grad brani 75000 nemačkih vojnika, ustaša i domobrana. Radi toga bila su izgrađena tri odbrambena pojasa: jedan na ivici i u samom Zagrebu, drugi na bližim i neposrednim prilazima i, treći, na 15-20 km od Zagreba. Ali, razvoj situacije izmenio je te planove, pa je odlučeno da se Zagreb proglasi otvorenim gradom i da se napusti bez borbe.

U Zagrebu je partijska organizacija bila vrlo aktivna. Organizovala je odgovarajuće borbene grupe po rejonima da bi se zaštitili svi javni objekti od uništenja i rušenja. Partija je naročito razvila jaku propagandu aktivnost u redovima kvislinške Narodne zaštite, čije je brojno stanje iznosilo oko 7000 naoružanih ljudi. Za saradnju sa NOP-om pridobijen je njen komandant, pa je napravljen i plan kako da se Zagreb sačuva od rušenja i da se preuzme vlast u najpovoljnijem trenutku. Tako je Zagreb organizovano dočekaao svoje oslobođioce. ⁹³⁰⁾

Štab 2. armije odlučio je da uvede u borbu i 25. diviziju, koja je bila stigla na širi prostor Dervente posle smenjivanja od delova 3. korpusa na sektoru Vlaške Male, gde se zadržalo blokirano oko 11000 ustaša, domobrana i četnika. Divizija je počela pokret 1. maja iz rejona Dervente pravcem Prnjavor - Klačnice - Bosanska Gradiška - Bosanska Dubica - Bosanska Kostajnica - Glina - Lasinje, gde je 7. maja prešla reku Kupu i smenila jedinice 23. divizije koje su upućene prema Samoboru. ⁹³¹⁾

Sve jedinice 2. armije nalazile su se 7. maja u nastupanju prema Zagrebu ili ka Brežicama, Krškom, Samoboru i Novom Mestu. Četrdeset peta divizija u svom nastupanju izbila je pred Jakuševac, ⁹³²⁾ a 28. divizija sa 21. i 17. slavonskom brigadom u prvom i 25. brodskom brigadom u drugom ešelonu, uspela je da oslobodi Mraclin, Turopolje, Kurilovec, Veliku i Malu Goricu i da izbiye pred neprijateljeve položaje na liniji Hrašće - Velika Mlaka na neposrednim prilazima Zagrebu. ⁹³³⁾ Trideset deveta divizija nastupala je, takođe, sa dve brigade u prvom i jednom

⁹²⁷⁾ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 279.

⁹²⁸⁾ AVII k 273, reg. br. 1-60/1.

⁹²⁹⁾ Isto.

⁹³⁰⁾ Sećanje grupe autora, Zagreb 1941-1945, knj. I, str. 439-456.

⁹³¹⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 105.

⁹³²⁾ Isto, dok. br. 90 i 98.

⁹³³⁾ Isto, dok. br. 111 i 113.

brigadom u drugom ešelonu. Njena 20. krajiška brigada oslobodila je Kravarsko, a 15. krajiška brigada, pošto je odbila protivnapad neprijatelja na Dubranec, ovladala je neprijateljevim položajem na liniji kota 229 - Lurdska božija majka. U borbu je uvedena i 13. krajiška brigada koja je tog dana oslobodila Gudce.⁹³⁴⁾

Istog dana 23. divizija usmerila je glavne snage na pravac Jastrebarsko - Samobor. Njenim delovima neprijatelj je pružio vrlo snažan otpor iz škole u Gornjoj Zdenčini i na železničkoj stanici u Donjoj Zdenčini.⁹³⁵⁾ Istovremeno se 25. divizija prikupila na prostoru Lasinje - Hrašće, dok je 16. srpska brigada, posle prelaska Kupe, smenila delove 23. divizije u rejonu Kraljevca.⁹³⁶⁾ a Karlovačka grupa divizija na širem prostoru Karlovca pripremala se za nastavak dejstva prema Brežicama, Krškom i Novom Mestu.⁹³⁷⁾

Osmog maja 1945. oslobođen je Zagreb. U njega su oko 11 časova ušle jedinice 28. i 45. divizije. Komandant Unske grupe divizije, general-major Ljubo Vučković, uputio je tog dana Generalštabu JA ovaj radio-gram:

»Danas osmog ovog meseca u jedanaest časova jedinice 45. i 28. divizije ušle u Zagreb.«⁹³⁸⁾

Prva je u grad ušla 45. divizija, a zatim 28. i 39. divizija. Otpora neprijatelja skoro da i nije bilo. Pošto je glavnina protivnikovih snaga pružala snažan otpor 1. armiji na položajima ispred Zagreba, Štab 2. armije uputio je u pozadinu protivnika 45, 28. i 39. diviziju sa zadatkom da što pre zauzmu neprijateljeva uporišta na istočnim, severoistočnim i zapadnim prilazima gradu. Noću 8/9. maja spojile su se jedinice Unske grupe divizija i 1. armija, tako daje u Zagreb, kao prva jedinica 1. armije, stigla 9. maja 21. divizija.⁹³⁹⁾

Dok su 45, 28. i 39. divizija prodirale u Zagreb s jugoistočne i južne strane, 25. divizija je sa 16. i 18. srpskom brigadom u prvom i 19. srpskom brigadom kao divizijskom rezervom u drugom ešelonu, prešla u napad na jako branjene neprijateljeve položaje jugozapadno od Zagreba na liniji Obrež - Goli Breg - Stupnik. U oštrim borbama prvi ešelon 25. divizije uspeo je da zauzme te položaje i da produži gonjenje neprijatelja u pravcu Šave. Osamnaesta srpska brigada zadržala se na Savi, a 16. srpska brigada ušla je u Zagreb sa zapadne strane na pravcu Mi-rogoja.⁹⁴⁰⁾

Za to vreme jedinice 23. i 34. divizije vodile su borbe s neprijateljevim zaštitnicama na liniji Sveta Jana - Klinča Selo, jugozapadno od Zagreba, gde je neprijatelj pružao žestok otpor.⁹⁴¹⁾

Tako su 8. maja završene borbe za oslobođenje Zagreba; 28. divizija ostala je razmeštena, kao posadna jedinica na prostoru Zagreb - Velika Gorica, a 34. divizija na širem prostoru Karlovca.⁹⁴²⁾

934) Isto, dok. br. 89 i 108.

935) Isto, dok. br. 104.

936) Isto, dok. br. 105.

937) Isto, dok. br. 96, 106, 109 i 110.

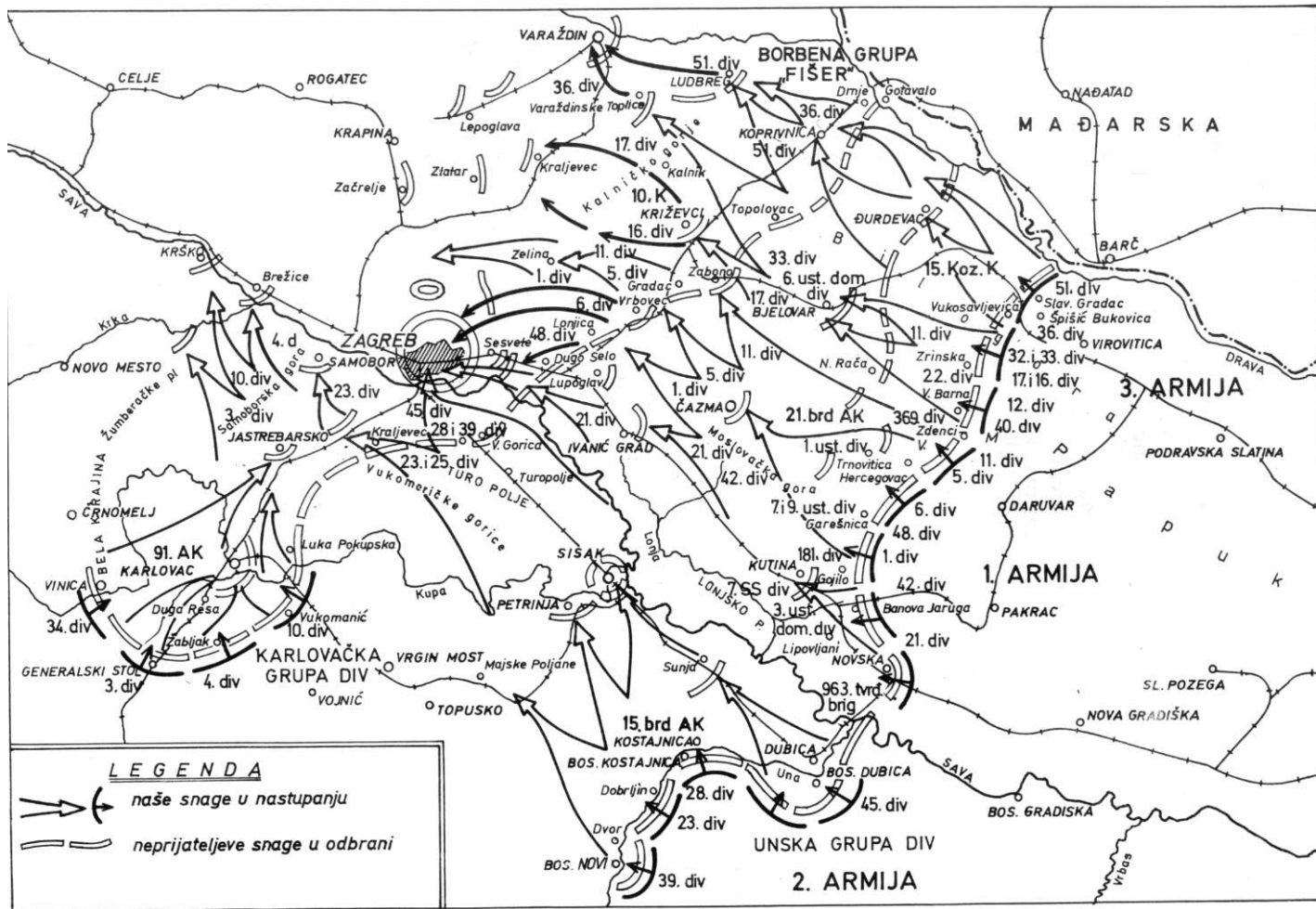
938) *AVII*, k. 274, reg. br. 2^a1.

939) *AVII*, k. 273, reg. br. 1-60/1; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 723.

940) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 105.

941) Isto, dok. br. 104 i 110.

942) Isto, dok. br. 110, 111 i 113; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-61/1.

Oslobođenjem Zagreba završena je treća faza (etapa) ofanzive 2. armije JA koja je počela 22. aprila forsiranjem Vrbasa i nastupanjem prema Karlovcu i Zagrebu.^{943'}

*Zarobljavanje nemačke grupacije severozapadno
od Zagreba*

Devetog maja 1945. godine, iako je stupio na snagu akt o kapitulaciji nemačke oružane sile na evropskim ratištima, uključujući i jugoslovensko, nemačke jedinice još se uvek nisu toga pridržavale, već su i dalje pružale otpor u nadi da će uspeti da se probiju preko jugoslovensko-austrijske granice kako bi se predale zapadnim saveznicima i tako izbegle zasluženu kaznu za zločine koje su počinile nad jugoslovenskim narodima za vreme četvorogodišnje okupacije. Tako je drugi svetski rat u Jugoslaviji produžen za još sedam dana, dok nisu uništene ili zarobljene i poslednje neprijateljeve snage na prostoru Dravograd - Šoštanj - Pliberk (Blajburg).

Jedinice 2. armije produžile su 9. maja nastupanje u pravcu Celja, Zidanog Mosta, Samobora i Novog Mesta. U Zagrebu se 45. divizija pripremala za nastupanje na pravcu Zagreb - Klanjec - Celje, gde je trebalo da sadejstvuje jedinicama 1. i 3. armije,^{944'} a 39. divizija za nastupanje na pravcu Zagreb - Zaprešić - Brežice.^{945'} Dvadeset peta divizija trebalo je da goni neprijatelja pravcem Goli Breg - 'Stupnik - Kereshtinec - Sveta Nedelja - Samobor. Za izvršenje tog zadatka određene su 18. i 19. srpska brigada. Još u toku noći 9. maja obe brigade stupile su u borbeni dodir s neprijateljem, koji je pružao najjači otpor na liniji Podsused - Sveta Nedelja. Posle upornih borbi otpor neprijatelja bio je slomljen, a Sveta Nedelja oslobođena. Nakon tog uspeha obe brigade produžile su napad u pravcu Samobora koji je tog dana oko 18 časova u sadejstvu levokrilne 23. divizije oslobođen. Uveče su obe brigade izbile na liniju Samobor - Sveta Nedelja - Gradina - Celine - Svinjarička. Samo tog dana jedinice 25. divizije zarobile su 502 neprijateljeva vojnika.^{946'}

Istog dana 23. divizija imala je razvijene sve tri brigade u prvoj borbenoj liniji: na desnom krilu 7. srpska brigada napadala je pravcem Horvati - Rakov Potok - Sveta Nedelja - Samobor; u centru 9. srpska brigada napadala je pravcem Klinča Selo - Galgovo - Samobor, a na levom krilu 14. srpska brigada napadala je pravcem Sveta Marija - Poljanica - Samobor. Nemci su pokušali da pregovaraju o predaji, a, u stvari, želeli su da dobiju u vremenu. Oko 13.30 časova počeli su panično da beže li pravcu Brežica, ostavljajući za sobom opremu i drugi materijal. Oko 18 časova jedinice 23. divizije, u sadejstvu 25. divizije oslobodile su Samobor.^{947'} Posle oslobođenja Samobora 23. i 25. divizija razmestile su se na prostoru Samobor - Sveta Nedelja - Stupnik - Mala i Velika Rakovica.

IstO.

^{944>} Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 99; AVII, k. 273, reg. br. 1-61/1.

^{945>} Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 108.

⁹⁴ « Isto, dok. br. 93 i 105.

^{947>} Isto, dok. br. 104.

U isto vreme 10. divizija vodila je žestoke borbe protiv nemačke 373. legionarske divizije i potisnula je prema Krškom, oslobađajući pri tome više mesta među kojima i Kostanjevicu.⁹⁴⁸⁾

Četvrta divizija je sa 6. i 8. krajiškom brigadom nastupala u pravcu Brežica. Do 14. časova 9. maja obe brigade izbile su na liniju Željno - Stankovo i odmah prešle u napad na neprijatelja koji se nalazio na položaju Bregana - Brežice - Cerklje. Na levom krilu borbenog poretka 4. divizije 6. krajiška brigada forsirala je Krku kod Krške Vasi i uspela da uspostavi mostobran i spase most od uništenja, a zatim, u 20 časova i da oslobodi Cerklje. Za to vreme u Brežicama se neprijatelj uporno branio, odolevajući napadima 8. krajiške brigade.^{949'}

Treća divizija, koja je 8. maja krenula za Metliku, stigla je 9. maja u Novo Mesto.^{950'}

Grupa divizija (39. i 45. divizija) trebalo je da iz Zagreba krene usiljenim maršem levom obalom Save pravcem Zagreb - Židani Most i da što brže izbije u rejon Brežica radi presecanja neprijateljeve grupacije koja je odstupala prema Zidanom Mostu, sadejstvujući desno jedinicama 1. armije, a levo 4. diviziji. Trideset deveta divizija krenula je u 16 časova opštim pravcem Zagreb - Zaprešić - Brežice, a u 18 časova za njom je krenula i 45. divizija. Obe divizije stigle su u razvijenom marševskom poretku noću 10/11. maja u rejon Brežica.^{951'}

Desetog maja su jedinice 4. divizije napadale neprijatelja koji je pružao otpor od Brežica prema Krškom. Njena desnokrilna 8. krajiška brigada uspela je da na juriš zauzme mostove na Savi i Krki i tako ih sačuva od rušenja i do mraka oslobodi Brežice, a zatim da produži ka Rajhenburgu. Jedanaesta krajiška brigada, koja je toga dana ubačena u borbu između 8. i 6. brigade, uputila se prema Videmu, a levokrilna 6. krajiška brigada ka Krškom.^{952'}

Istog dana 10. divizija postigla je jednu od svojih najvećih pobeda: zarobila je čitavu nemačku 373. legionarsku diviziju »Tigar«, s komandantom general-majorom Hans Joakimom fon Grafenštajnom (*Hans Joachim von Gravenstein*) na čelu. To se dogodilo ovako:

- u 1 čas noću 10. maja 7. i 9. krajiška brigada napale su odstupajući kolonu nemačke 373. legionarske divizije na prostoru Zameško - Smednik - Raka, jugozapadno od Krškog. U borbi koja je trajala do 8 časova neprijatelj je pružao ogorčen otpor. Za to vreme obe brigade uspele su da izbiju na komunikaciju i da kolonu preseku na više mesta. U takvoj situaciji neprijatelj je istakao belu zastavu i posle pregovora, bezuslovno kapitulirao i bio razoružan. Predalo se oko 3500 neprijateljevih vojnika. Jedino je izbegao predaju 373. pionirski bataljon, koji se povukao ka Celju sa oko 200 vojnika.^{953'}

U stvari, za vreme žestoke borbe za Raku komandant 373. divizije, general Grafenštajn, održao je sastanak sa oficirima na kojem se većalo da li da se jedinice predaju ili da pokušaju proboj i da potraže spas kod

^{948>} Isto, dok. br. 96.

^{949>} Isto, dok. br. 107.

^{950>} Isto, dok. br. 109.

⁹⁵¹¹ Isto, dok. br. 99 i 108; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-61/1.

^{952>} Isto, dok. br. 107.

^{953>} Isto, dok. br. 96 i 103.

zapadnih saveznika. U toku diskusije došao je jedan pukovnik i doneo naređenje Komande Grupe armija »E« za kapitulaciju. Time je bila okončana dalja rasprava u trenutku kada za 373. diviziju ionako nije bilo drugog izlaza. Tada je u Štab 373. divizije došao i predstavnik Štaba 10. divizije JA koji je zahtevao bezuslovnu predaju. Pošto druge nije bilo, oko podne 10. maja 1945. legionarska divizija »Tigar« položila je oružje i prestala da postoji. Time je i rat za 10. diviziju bio završen.⁹⁵⁴

Toga dana jedinice 3. divizije bile su u trci s vremenom. Naime, radilo se o tome da li će 7. omladinska brigada »Budo Tomović« i 9. crnogorska brigada uspeti da nemačkoj 7. SS diviziji »Princ Eugen« preseknu odstupnicu kod Zidanog Mosta, ili će se ta ozloglašena jedinica probiti ka Celju. Sedma omladinska brigada je pratila u stopu neprijatelja pravcem Mokronoge - Šent Janž - Zidani Most, a 9. crnogorska brigada nastupala je pravcem Mirna - Tihaborj - Sveti Križ - Zidani Most. Obe brigade bile su brže od neprijatelja i 11. maja, na prostoru između Radeče i Zidanog Mosta, presekle joj odstupnicu. Na tom prostoru one su, razoružale štabove 15. brdskog armijskog i 34. i 91. armijskog korpusa, kao i glavninu 7. SS divizije. Samo se jedan deo esesovaca uspeo probiti ka Celju. Na prostoru Zidani Most - Radeče - Breg - Laško - Rimske Toplice u zarobljeništvo 3. divizije palo je 89 oficira i 4695 nemačkih vojnika, 75 oficira i 6914 domobrana i ustaša, 315 četnika, 915 italijanskih fašista i 60 ruskih belogardejaca.⁹⁵⁵

Istog dana, 10. maja, 39. i 45. divizija nastavile su nastupni marš i već 11. maja zanoćile na širem prostoru oslobođenih Brežica, vodeći uz put borbe protiv zaostalih neprijateljevih grupa. Samo u toku 12. i 13. maja 39. divizija ubila je u borbi 251, ranila 90, a zarobila 2752 neprijateljeva vojnika, među kojima i jednog generala. Trinaestog maja obe divizije izbile su u Sveti Jurij, a sutradan u Celje, gde je i za njih, 14. maja, rat bio završen.⁹⁵⁶

Četvrta divizija prešla je u nastupanje ka Celju 11. maja, sa zadatkom da na tom prostoru napadne neprijatelja s jugoistočne i istočne strane. Međutim, pošto je Celje bilo oslobođeno pre dolaska jedinica 4. divizije na taj prostor, marš je obustavljen i jedinice 4. divizije, razmeštene su 14. maja na prostoru Šmarje - Sevnica - Rajhenburg - Cerklje.⁹⁵⁷

Tih dana 2. armija dobila je dve pohvale od vrhovnog komandanta maršala Tita: jednu za postignute rezultate u borbi za oslobođenje Zagreba, i drugu za uspeh u borbama od 28. aprila do 8. maja, kada su jedinice 2. armije oslobodile Bosansku i Hrvatsku Dubicu, Bosansku i Hrvatsku Kostajnicu, Dobrljin, Bosanski Novi, Sisak, Petrinju, General-ski Stol, Netretić, Ozalj, Karlovac, Jastebarsko, Veliku Goricu, Metliku, Samobor, Krško i više drugih mesta.⁹⁵⁸

Na kraju pobedonosne ofanzive Štab 2. armije uputio je Generalštabu JA 11. i 12. maja dva radiograma. U prvom se kaže:

⁹⁵⁴> Franz Schraml, *Kriegsschauplatz Kroatien*, str. 226 (Rukopis prevoda originala u AVII, Biblioteka, reg. br. 6716, str. 113).

⁹⁵⁵> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 95, 103, i 109; Otto Kumm, n.d. str. 368-370.

⁹⁵⁶> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 101 i 108; AVII, k. 273, reg. br. 1-61/1.

⁹⁵⁷ *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 107; AVII, k. 273, reg. 1-61/1.

⁹⁵⁸ »Borba« 12. maj 1945.

»1. Naše jedinice, nastavljajući gonjenje neprijatelja sa juga ka dolini Save, 10. ov. m. izbile na liniju Cerklje - Mokronog i produžile ka liniji Brežice - Zidani Most. Neprijatelj: Nemci, ustaše, Bela garda i četnici pružaju i dalje otpor, naročito na prelazima reke Krke prema Brežicama, gde se vode borbe i jutros 11. ov. m.

2. U borbama južno od reke Save, na sektoru Une, Karlovca i Zagreba, naše jedinice potpuno razbile 16 neprijateljskih divizija od kojih 11 hrvatskih (misli se domobranskih - prim. M.Dž.) i ustaških i 5 nemačkih, koje su većim delom uništene i zarobljene. Hrvatske divizije: 2, 4, 6, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20. posadni zdrug, celokupna žandarmerija i policija; nemačke divizije: 104, 373, 369, 392 i delovi »Princ Eugen«. Kraj u 12 časova. Koča [Popović]«. ⁹⁵⁹

U drugom radiogramu upućenom 12. maja oko 19 časova, stajalo je:

»1. Jedanaestog ov. m. između Laškog i Zidanog Mosta naše jedinice razoružale »Princ Eugen« diviziju sa njenim štabom. Zarobljenici se prebrojavaju. Zaplenjeno oko 500 motornih vozila, 2000 kola ratnog materijala, 2800 raznih automatskih oruđa, mnogo drugog raznog materijala koji se prebrojava.

2. Svi mostovi na Savi od Brežica do Zidanog Mosta zaključno, spašeni u ispravnom stanju.

3. Prema naknadno prikupljenim podacima, 10. ov. m. naše jedinice između Krke i Save zarobile su Štab [373.] »Tigar« divizije, generala Grafentsajna, komandanta divizije, jednog pukovnika, dva potpukovnika, četiri majora i preko 2600 nemačkih oficira i vojnika. Zaplenile 70 topova, 100 motornih vozila, 1000 kola raznog materijala, dva tenka, dva blindirana automobila, 37 flakova (protivavionskih oruđa - prim. M.Dž.), 200 automatskih oruđa, 2000 pušaka, više radio-stanica, zastavu »Princ Eugen« divizije i mnogo drugog materijala.

4. U gonjenju neprijatelja severno od Brežica naše desno krilo izbilo na liniju Bistrica - Križan vrh, sadejstvujući jedinicama 1. armije pri uništenju grupe ustaša i četnika u rejonu Kozje. Kraj u 19 časova. Koča [Popović]«. ⁹⁶⁰⁾

*

Posle uspešno završene dobojske operacije i oslobođenja svih mesta u dolini Bosne severno od Doboja, kao i mesta između Bosne i Vrbasa, produžetak ofanzive 2. armije JA od Vrbasa prema Uni i Kupi odvijao se pod veoma povoljnim okolnostima. Drugi svetski rat bio je očevidno pred završetkom. Bilo je samo pitanje dana kada će hitlerovske armije bezuslovno kapitulirati. U boraca se osećalo veće borbeno raspoloženje. U proteklim borbama stekli su iskustva, a naročito mladi borci u borbi protiv obučenog i snažnog neprijatelja. Prestao je i zimski period koji je imao znatnog uticaja na moral i borbenu gotovost jedinica.

«5») AVII, k. 274, reg. br. 2-5/4.

960) Isto.

Slabo odeveni i obuveni borci bili su izloženi smrzavanjima i čestim prehladama, a i uslovi ishrane zbog ekonomske iscrpljenosti krajeva kroz koje su prolazili i udaljenosti baza za snabdevanje, loše su se odražavali na opštu borbenu gotovost jedinica.

Izbijanje 2. armije na Vrbas i njena ofanziva opštim južnopolosavskim pravcem ka Uni i Kupi, snažno su se odrazili i na dejstva susedne 1. i 4. armije u čijem se međuprostoru nalazila 2. armija kao deo tog jedinstvenog i neprekidnog jugoslovenskog fronta od reke Drave do Jadranskog mora. Oslobođenjem Bosanske i Stare Gradiške jedinice 2. armije olakšale su dejstva 1. armije u ovladavanju Novom Gradiškom i dalje napredovanje njenih jedinica ka reci Ilovi. Operacija 2. armije na reci Uni su, takođe, u priličnoj meri olakšale operacije 1. armije na reci Ilovi, a dejstva jedinica 2. armije na karlovačkom pravcu imala su pozitivan odjek na dejstva jedinica 4. armije u riječko-tršćanskoj operaciji.

Oslobođenje Zagreba nije bio glavni zadatak 2. armije, već dejstva na pravcu Karlovac - Novo Mesto - Ljubljana. Vrhovni komandant naredio je još 3. maja Štabu 2. armije:

»Posle likvidacije neprijatelja u rejonu Karlovca vaš opšti pravac treba da bude Novo Mesto - Ljubljana, a na pravcu Zagreb ostavite bočno osiguranje.«⁹⁶¹

Međutim, 2. armija ipak je oslobodila Zagreb, jer se u to vreme opšta situacija prilično izmenila. Naime, zbog dužeg zadržavanja na reci Uni zbog veoma jakog neprijateljevog otpora, kao i zbog otpora na širem prostoru Karlovca, to naređenje vrhovnog komandanta nije se moglo u potpunosti realizovati. Takođe, predstavnici Vrhovne komande Vermahta potpisali su protokol o bezuslovnoj kapitulaciji nemačke oružane sile na evropskim ratištima, a što je izazivalo demoralizaciju nemačkih jedinica u Jugoslaviji, koje su počele panično povlačenje u pravcu jugoslovensko-austrijske granice u nadi da će je preći i time uspeti da se predaju zapadnim saveznicima umesto Jugoslovenskoj armiji. Tu situaciju iskoristila je 2. armija i skoro neplanirano oslobodila Zagreb 8. maja 1945. godine.

Zarobljavanjem krupnih nemačkih jedinica severozapadno od Zagreba, krunisan je kraj opšte ofanzive 2. armije u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije.

PREGLED OPERACIJA 3, 1. i 4. ARMIJE ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE JUGOSLAVIJE

Posle oslobođenja Osijeka, Donjeg Miholjca, Našica, Vukovara, Vinkovaca i Đakova, delimično razbijene i desetkovane snage nemačkog 34. armijskog korpusa pokušale su da stabilizuju front, kako bi omogućile izvlačenje nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa iz doline Bosne, pa su zbog toga uporno branile širi prostor Slavonskog Broda. A kada su se sve tri divizije 21. brdskog armijskog korpusa (7. SS brdska »Princ Eugen«, 181. pešadijska i 369. legionarska divizija) izvukle severno od

96» Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 262.

Save i prebacile na narednu odbrambenu liniju donji tok Une - reka Ilova - Virovitica, jedinice nemačkog 34. armijskog korpusa posle teških borbi često prsa u prsa, bile su prinuđene da se povuku iz Slavonskog Broda, koji su snage 1. armije JA u sadejstvu sa delovima 2. armije, oslobodile 20. aprila. Istovremeno su i jedinice 3. armije izbile pred Viroviticu.

Nastupanje 3. armije i zarobljavanje neprijateljeve grupacije na prostoru Dravograd - Slovenjgradec - Šoštanj - Pliberk

Na frontu 3. armije JA vodile su se 20. aprila teške borbe, jer se nemački 15. kozački korpus ogorčeno branio na Voćinskoj reci. Duž Novidravskog kanala i Voćinske reke nalazile su se 51. i 36. divizija 3. armije, 32. divizija 10. korpusa (pod komandom Štaba 3. armije) i 16. divizija 3. armije, a u pozadini neprijatelja ostale snage 6. i 10. korpusa. Tog dana borbe su dostigle svoj vrhunac, a noću je neprijatelj počeo da se užurbano povlači ka Virovitici. U stvari, nemačka Komanda Grupe armija »E« planirala je da se odlučan otpor ofanzivi 3, 1. i 2. armije pruži na tzv. Zvonimirovim položajima i tako spreči nastupanje te tri jugoslovenske armije prema Mariboru, Zagrebu i Karlovcu.

U međuvremenu je vrhovni komandant JA odlučio da 17. divizija 1. armije uđe u sastav 3. armije i da se 6. korpus rasformira, a da obe njegove divizije (12. i 40. divizija), takođe, uđu u njen sastav. Posle toga 3. armiju su činile 12, 16, 17, 36, 40. i 51. divizija.

Štab 3. armije posle proboja neprijateljevih položaja na Novidravskom kanalu i Voćinskoj reci je naredio: 51. diviziji da nastupa pravcem Gornji Miholjac - Lukač - Virovitica; 36. diviziji da nadire pravcem Cabuna - Virovitica; 16. diviziji da se prebaci na prostor Pivnica - Jasenaš i s južne strane napadne Viroviticu; 10. korpusu da 32. diviziju prebaci u rejon Velika Babina Gora - Trapinska, ovlada Suhopoljem i napadne Viroviticu s istočne strane, a 33. diviziju usiljenim maršem da prebaci iz rejona Pakraca ka Končarici i Gakovu i napadne Viroviticu s jugozapadne strane; 17. diviziji da se zadrži kao armijska rezerva; 12. diviziji da se prikupi na prostoru Badljevina, Trojeglava i Dežanovac i 40. divizija da se prikupi u rejonu Pakraca.

Borbe za oslobođenje Virovitice počele su 22. aprila. Neprijatelj se vrlo žilavo branio ojačavajući njenu odbranu upućivanjem iz Bjelovara ka Virovitici ustaško-domobranske 1. i 5. hrvatsku diviziju. Skoro istovremeno su zadržane 1. armija na Ilovi, a 2. armija na Uni. To je bio poslednji i vrlo snažan napor da se spreči nastupanje jugoslovenskih armija ka zapadu.

Odbrana Virovitice bila je veoma žestoka, ali su je i jedinice 3. armije uporno napadale, tako da je na kraju neprijatelj morao da popusti. Dvadeset petog aprila 3. i 6. vojvođanska brigada 36. divizije, uz podršku artiljerije i jednog divizionara reaktivnih minobacača »kaćuša« Crvene armije, u sadejstvu sa 1. i 2. vojvođanskom brigadom 16. divizije, uspele su da izvrše prodor u Viroviticu i da je oslobode do 21 čas 25. aprila. Posle toga jedinice 3. armije preduzele su gonjenje neprijatelja u pravcu Koprivnice i Bjelovara.

Posle napuštanja Virovitice nemačka 11. poljska vazduhoplovna divizija, zajedno sa ustaško-domobranskom 3. hrvatskom divizijom prebacila se u rejon Bjelovara, a 1. kozačka konjička divizija povukla se prema Koprivnici.

Treća armija nastupala je u brigadnim kolonama na širokom frontu. U prvom borbenom ešelonu bilo je razvijeno svih osam divizija (zdesna ulavo): 51, 36, 12, 33, 32, 17, 16. i 40. divizija. Neprijatelj je grčevito branio svako naseljeno mesto. Četvrtog maja u 20 časova 16. i 17. divizija, u sadejstvu sa 40. divizijom, prešle su u opšti napad na Bjelovar, koji su posle dvočasovne oštre borbe oslobodile. Istovremeno su 36. i 51. divizija izbile pred Koprivnicu, koju su 5. maja oko 23 časa u uličnim borbama oslobodile. Neprijatelj se povukao na liniju Ludbreg - Varaždinske Toplice.

Sutradan, 6. maja, 3. armija nastavila je da goni neprijatelja. Oko 21. čas oslobođen je Ludbreg, a sutradan prednji delovi 3. armije izbile su pred Varaždin. Pošto je nemački komandant odbio zahtev da preda okruženu posadu u gradu, jedinice 51. divizije izvršile su juriš i oslobodile grad 7. maja oko 24 časa.

U međuvremenu, 7. maja u 17 časova Generalštab JA uputio je Štabu 3. armije ovo naređenje:

»Prema izveštaju Radio-Zagreba, nemačko-ustaške snage napustile Zagreb i povlače se na zapad. Potrebno je da što brže nadirete opštim pravcem Maribor - Dravograd - Celovec.

Prva armija obaveštena«. ⁹⁶²

U skladu s tim Štab 3. armije odmah je doneo odluku: da 51. diviziju uputi pravcem Varaždin - Ptuj - Maribor; da 36. diviziju, takođe, uputi ka Ptuj radi sadejstva jedinicama 51. divizije u borbama za oslobođenje Ptuja, da 12, 16, 17. i 40. divizija nastupaju ka severozapadnim granicama, a da 10. korpus sa 32. i 33. divizijom stavi pod komandu Štaba 1. armije JA.

U toku 9. maja oslobođeni su Ptuj i Krapina, a 10. maja u napušteni Maribor ušle su jedinice 51. divizije, slovenački partizani i bugarske jedinice. Radi produženja gonjenja neprijatelja Štab 3. armije usmerio je dejstva 12, 36. i 51. divizije na pravac severno od Maribora s tim da završe jugoslovensko-austrijsku granicu i preseku odstupnicu nemačkim, ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama koje su odbile da polože oružje i težile da se probiju preko te granice i predaju zapadnim saveznicima.

Obruč oko neprijatelja na prostoru Dravograd - Poljana - Guštanj - Pliberk (Blajburg) bio je zatvoren 12. maja. Istog dana u Celju je 16. divizija pristupila razoružanju nemačke 22. i 181. pešadijske divizije i Komande 21. brdskog armijskog korpusa. Sutradan, 13. maja, predala se 51. diviziji nemačka 104. lovačka divizija, a ustaško-domobranske i četničke jedinice razbijene su u dve veće grupe (u jednoj 30000, a u drugoj 20000 vojnika) koje su odbile da se predaju. Grupa u rejonu Dravograda (oko 20000 vojnika i oko 4000 izbeglica) položila je oružje 14. maja, a grupa na prostoru Crne, Mežica, Kovšaka i Košutnika (oko

⁹⁶²> Isto, dok. br. 281.

30000 vojnika i oko 20000 izbeglica) odbila je ultimatum za predaju i pokušala da se preko Poljana probije za Pliberk u Austriji. Međutim, jedinice 3. armije, posle artiljerijske pripreme, prešle su u napad i 15. maja slomile poslednji otpor neprijatelja. Zarobljeno je oko 30000 ustaša i četnika, među kojima 12 ustaških generala i čitavo crnogorsko četničko rukovodstvo. Tako je slomljen poslednji neprijateljev otpor i završen drugi svetski rat u Jugoslaviji sedam dana duže nego na drugim ratištima saveznika.⁹⁶³

Nastupanje 1. armije

Jedinice 1. armije u žestokim dvodnevним uličnim borbama oslobodile su 20. aprila ujutru Pleternicu, uz velike obostrane gubitke. Zatim je 15. korpus 1. armije, sa 42. i 48. divizijom, takođe posle dvodnevnih teških uličnih borbi, oslobodio Slavonsku Požegu 21. aprila pre podne. Posle oslobođenja Slavonske Požege, Pleternice i Slavonskog Broda jedinice 1. armije su na širokom frontu prešle u gonjenje neprijatelja.

U međuvremenu je komandant Jugoistoka general-pukovnik Aleksandar Ler, stavio 19. aprila u zadatak 21. brdskom armijskom korpusu da na pravcu nastupanja 1. armije organizuje čvrstu odbranu na reci Ilovi. Radi toga su nemačke i ustaško-domobranske jedinice bile ovako raspoređene: 22. pešadijska divizija od Zrinska do Grubišinog Polja; 369. legionarska i ustaško-domobranska 1. hrvatska divizija na desnoj obali Ilove na liniji Veliki i Mali Zdenci - Tomašica, 7. i 9. hrvatska divizija na liniji Tomašica - Vukovije; 181. pešadijska divizija na položaju Marino Selo - Janja Lipa; 3. hrvatska divizija na položaju Janja Lipa - Novi Grabovac; 41. pešadijska divizija na položaju Novi Grabovac - reka Veliki Strug; 963. tvrđavska pešadijska brigada »Kloc« na položaju od reke Velikog Struga do Jasenovca. U rejonu Novske 25. aprila nalazila se 7. SS divizija »Princ Eugen« koja je istog dana prebačena na prostor istočno od Kutine, dok je Komanda 21. brdskog armijskog korpusa ostala u Kutini.

Dakle, pet nemačkih divizija i jedna brigada i četiri ustaško-domobranske divizije nalazile su se u odbrani na Ilovi, a ustaške-domobranske 8. i 17. hrvatska divizija u pozadini nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa. Sve te nemačke divizije i 963. tvrđavska pešadijska brigada, kao i veći deo ustaško-domobranskih divizija duže vremena borili su se na frontu 2. armije. Iako su, dobrim delom pretrpele teže gubitke u tim borbama, ipak su još uvek predstavljale značajnu snagu na koju Stab 1. armije, kao na protivnika, nije u to vreme računao.

Jedinice 1. armije, pre izbijanja na reku Ilovu, vodile su do tada teže borbe za ovladavanje neprijateljevim zaprečnim položajima. Ali, kada su 25. aprila izbile na Ilovu, ušle su u vrlo teške i krvave borbe, u kojima su mnogi položaji često prelazili i po nekoliko puta iz ruke u ruku. Do 29. aprila jedinice 1. armije uspele su na dva mesta da for-

⁹⁶³> Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 571, 598-606, 677-683 i 708-715.

siraju Ilovu i da se prebace na njenu desnu obalu, što je u jednom trenutku ugrozilo celu stabilnost nemačke odbrane. Zbog toga je Komanda 21. brdskog armijskog korpusa ubacila u borbu 7. SS diviziju »Princ Eugen« koja je u protivnapadu 28. aprila razbila front 42. divizije 1. armije i, u sadejstvu s ostalim jedinicama, uspela da primora i druge snage 1. armije da se povuku na levu obalu Ilove.

Štab 1. armije kasno je uočio neprijateljev protivnapad i nije na vreme angažovao iz armijske rezerve 1. proletersku diviziju. A kada je ona stupila u borbu, njen protivnapad izvršen je po brigadama, tako da se nije postigao snažan udar i očekivani uspeh. Sutradan, 29. aprila, jedinice 1. armije koje su bile obuhvaćene tim snažnim neprijateljevim protivnapadom, sređivale su se na levoj obali Ilove.

Noću između 30. aprila i 1. maja neprijatelj je iznenada počeo da napušta položaj na Ilovi, pa su jedinice 1. armije prešle u gonjenje. Međutim, neprijatelj je planski i organizovano odstupao s jedne na drugu prihvatnu liniju, tako da su se dejstva 1. armije pretvorila u potiskivanje neprijatelja ka Zagrebu i dalje ka Sloveniji. U toku tih dejstava uništeno je više neprijateljevih grupa koje su odbijale da se predaju.

Prednje jedinice 1. armije ušle su 9. maja u 7 časova ujutro u Zagreb. To su bile 21. divizija i 2. tenkovska brigada. Istog dana oko podne ušli su u oslobođeni Zagreb i delovi 1. i 6. proleterske divizije. Do mraka 9. maja 1. armija je izbila širokim frontom na reku Krapinu.

Jedinice 1. armije razoružale su 9. i 10. maja veći broj neprijateljevih grupa. Jedanaesta divizija je 10. maja na prostoru Klanjec - Razvor - Dekmanac razoružala nemačku 41. pešadijsku diviziju, a 21. divizija deo jedinica nemačke 181. pešadijske divizije.

Od 10. do 14. maja 1. armija je sa 5, 11, 21. i 48. divizijom nastavila je da goni neprijatelja u pravcu Celja u Šoštanj, gde su, u sadejstvu sa jedinicama 3. armije pristupile razoružanju dela neprijateljevih snaga.

Vrhovni komandant JA maršal Tito je u tim završnim operacijama usmeravao dejstva 1, 2. i 3. armije preko svoga predstavnika, general-majora Rada Hamovića, načelnika Operativnog odeljenja Generalštaba JA. Vrhovni komandant je 11. aprila izdao direktivu za uništenje neprijatelja i izbijanje u Korušku, a 13. aprila zamerio Štabu 1. armije što je usporio gonjenje neprijatelja, ovim radiogramom:

»Zameram vam što ste usporili gonjenje i proterivanje neprijatelja ka severozapadu. Gro nemačkih i kvislinških snaga prelazi granicu i predaje se Englezima. Naređujem da hitno presećete sve veze prema Austriji i ne dozvolite da se neprijateljske snage izvu-ku. U Korušku ne treba slati nove trupe.«⁹⁶⁴

Slično naređenje upućeno je i Štabu 3. armije. Istog dana, 13. maja u 18.30 časova maršal Tito je izdao naređenje Štabu 1. armije da najhitnije uputi svoje jedinice iz rejona Celja pravcem Šoštanj - Slovenjgradec radi sadejstva 3. armiji u uništenju neprijateljevih snaga na tom prostoru.⁹⁶⁵ I poslednje naređenje koje je vrhovni komandant uputio 14. maja Štabu 1. armije, glasilo je:

⁹⁶⁴) zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 291 i 293.

⁹⁶⁵) isto, dok. br. 294.

»Prvo. U borbi sa ustašama Košta [Nađ, komandant 3. armije] je jednom divizijom na liniji Dravograd - Guštanj. Sa jednom napada od Sentilja ka Slovenjgradecu. Bande se uporno brane i vrše protivnapade i nastoje po svaku cijenu da se spasu i predaju Englezima.

Drugo. Potrebno je da vaše snage energično i brzo djeluju pravcem Šoštanj - Mežice radi obuhvata s leva i pravcem Velenje - Sentilj - Podgorje radi napada s leđa. Preduzmite sve potrebno da se postigne uspjeh«.⁹⁶⁶

Tako su, u vezi s prethodnim i tim naređenjem, na prostoru Dravograd - Guštanj - Poljana - Pliberk (Blajburg) izbile jedinice 1. armije. Na taj način je ona pobjedonosno završila svoj borbeni put od sremskog fronta do severozapadnih granica Jugoslavije.⁹⁶⁷

Operacije 4. armije

a) Ličko-primorska operacija

Četvrta armija JA formirana je kako smo već naveli, 2. marta 1945. godine odlukom vrhovnog komandanta JA od 8. 11. i 7. korpusa. Međutim, 7. korpus JA, zbog udaljenosti, zadržan je sve do 25. aprila 1945. pod komandom Glavnog štaba Slovenije. Tako su u 4. armiji (komandant general-lajtnant Petar Drapšin, politički komesar pukovnik Boško Šiljegović, a načelnik štaba general-major Pavle Jakšić) ostali 8. korpus (9, 19, 20. i 26. divizija) i 11. korpus (13, 35. i 43. divizija).⁹⁶⁸

Krajem februara i početkom marta 1945. u Generalštabu JA u Beogradu, boravio je i general-lajtnant Petar Drapšin koji je u to vreme bio komandant 8. korpusa NOVJ. On je od vrhovnog komandanta primio direktive za dejstva 4. armije. Na osnovu opšteg plana vrhovnog komandanta za konačno oslobođenje Jugoslavije, osnovna ideja operacijskog plana 4. armije bila je: glavnim snagama (9, 13, 19, 20. i 26. divizija) razbiti neprijateljev front u Lici, okružiti i uništiti razdvojene neprijateljeve delove i sprečiti im povlačenje u dolinu Une odakle bi mogli ugroziti armijski bok i pozadinu, ili, pak, ka Rijeci, gdje bi ojačali snage nemačkog 97. armijskog korpusa; aktivnim dejstvom 7, 9. i 11. korpusa (bez 13. divizije) u pozadini neprijatelja prikovati ga u njegovim uporištima i sprečiti mu svaki manevar po frontu i dubini.

Prema operacijskom planu Štaba 4. armije ta operacija - ličko-primorska - trebalo je da se izvodi u dve etape. U prvoj je trebalo da se izbije na liniju Bihać - Otočac - ostrvo Rab, a u drugoj da se dostigne linija planina Snežnik - Rijeka.

Pred početak ličko-primorske operacije neprijateljeve snage na ovom sektoru brojale su oko 40000 vojnika pod komandom nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa. To su bile nemačke 373. i 392. legionarska divizija, delovi 104. lovačke divizije, više jedinica bataljonskog i pukovskog sastava i ustaško-domobranske 10. i 11. hrvatska divizija.

⁹⁶⁶ Isto, dok. br. 297.

⁹⁶⁷ Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 590-8 685-699, 715-722.

⁹⁶⁸ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 141.

Ličko-primorska operacija počela je 20. marta i trajala je do sredine aprila 1945. godine. U toku operacije oslobođeni su Lika, Gorski kotar i Hrvatsko primorje, a glavnina neprijateljevog 15. brdskog armijskog korpusa bila je uništena ili zarobljena. Oslobođenjem Novog 15. aprila, Crikvenice 16. aprila i izbijanjem na liniju Delnice - Lokve - Kraljevica - Rab, 4. armija izvršila je zadatak predviđen za lično-primorsku operaciju.

U toj operaciji značajan je bio doprinos 4. korpusa, koji je svojim borbenim dejstvima vezivao za sebe znatne neprijateljeve snage, a, takođe, i 7. i 9. korpusa.⁹⁶⁹

b) Riječko-tršćanska operacija

Posle uspešno završenih dejstava u Lici, istočnom delu Gorskog kotara i u Hrvatskom primorju, 4. armija našla se 16. aprila ispred isturenih položaja operativno-strategijski važnog pojasa neprijateljeve odbrane na jugoslovensko-italijanskoj granici, i to na liniji Snežnik - Rijeka, koju su štitile snage nemačkog 97. armijskog korpusa i neke druge nemačke jedinice.

Generalštab JA neposredno pre završetka ličko-primorske operacije izdao je 14. aprila direktivu Štabu 4. armije da odmah nastavi energično i brzo nadiranje na zapad, opštim pravcem Rijeka - Trst, sa zadatkom da oslobodi Istru i što pre zauzme Trst i ovlada Slovenačkim primorjem. U direktivi je posebno naglašen značaj Trsta. Pored toga, Štab 4. armije upoznat je da će desni bok 4. armije obezbeđivati 4. korpus i grupe divizija 2. i 5. korpusa, odnosno 2. armija.

Štab 4. armije obavestio je 15. aprila Generalštab JA da je njegov plan da dejstvuje pravcem Sušak - Trst - Gorica i Krk - Cres i Istra, ali je naglasio da predstoje teške borbe na starim jugoslovenskim i italijanskim utvrđenjima, i da se ukazuje potreba u odnosu na drugi pravac, za amfibijskom operacijom. S tim planom Štaba 4. armije Generalštab JA složio se 17. aprila i ukazao da je pravac preko Krka i Cresa pogodniji i da će dovesti pre u Istru, nego pravac preko Sušaka i Rijeke, te bi, stoga, trebalo više ubrzati operacije na levom krilu.

Na levom krilu armijskog rasporeda jedinice 26. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije iskrcale su se 16/17. aprila na ostrvo Krk, koje je 17. aprila oslobođeno. Ovladavanjem Krka stvoreni su uslovi za oslobođenje Cresa i Lošinja. Tako su se jedinice 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije iskrcale na Cres i Lošinj 20. aprila; Lošinj je oslobođen istog dana, a Cres 21. aprila. Oslobođenjem tih ostrva, najbližih istočnoj obali Istre obezbeđen je i uspeh desanta u rejonu Brseča, koji su izvele 9. divizija i Kvarnerski odred mornaričke pešadije noću 24/25. aprila 1945. Iz Brseča deo snaga se uputio na sever ka Opatiji, deo snaga na jug ka Puli, a glavnina ka Trstu.

Za vreme dok su 9. divizija i Kvarnerski odred mornaričke pešadije uspešno izveli pomenute desantne operacije, glavne snage 4. armije izbile su 21. aprila pred neprijateljev glavni odbrambeni položaj na

⁹⁶⁹ Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944–1945*; str. 485-516; *Vojnoistorijski glasnik* br. 1/1975. (Članak potpukovnika mr Uroša Kostića: *Oslobođenje Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja*, str. 169-168).

odseku Snežnik - Rijeka, na tzv. liniju »Ingrid«. U prvom naletu nisu uspele da probiju taj jako i dobro utvrđeni odbrambeni položaj.

Vrhovni komandant maršal Tito složio se 22. aprila s opštim planom Štaba 4. armije, ali je stavio izvesne primedbe i upozorenja. Na osnovu toga i procene situacije, na liniji »Ingrid« Štab 4. armije izmenio je svoj operacijski plan, tako što je odlučio da frontalnim dejstvom veže neprijatelja za sebe na riječkom, a istovremeno s krilnim grupacijama da krene u ofanzivu ka Trstu. Tako su 13, 19. i 26. divizija nastavile da vrše pritisak na riječkom odseku fronta, a ojačana 20. divizijom krenula je u obuhvat preko Mašuna ka Trstu. Izbijanjem 20. divizije 27. aprila na liniju Šent Petar na krasu (sada Pivka) - Knežak - Sembije, a jedinice 9. divizije u pozadinu riječkog fronta, stvoreni su povoljni uslovi za dalja dejstva ka Rijeci i Trstu.

Vrhovni komandant je s velikom pažnjom pratio tok borbe 4. armije i usmeravao nizom naređenja i direktiva njena dejstva. Pri tome je uvek naglašavao da se što pre zauzme Trst, kao glavni cilj ofanzive 4. armije. Radi toga je ojačao 4. armiju krajem aprila sa 7. i 8. divizijom 4. korpusa i 29. divizijom 2. korpusa, odnosno 2. armije. Trst je bio posebno važan, jer je bilo jasno da ga žele zapadni saveznici da zadrže u svojim rukama i da njegovo pitanje rešavaju na mirovnoj konferenciji posle rata, kao, uostalom, i čitave Istre i Slovenačkog primorja. Da bi obezbedio sprovođenje svojih direktiva i opšteg plana Generalštaba JA, vrhovni komandant delegirao je u Štab 4. armije general-lajtnanta Arsa Jovanovića, načelnika Generalštaba JA. General Jovanović učestvovao je u razgovorima koje je Tito vodio s feldmaršalom Haroldom Aleksandrom, vrhovnim savezničkim komandantom za Sredozemlje od 21. do 24. februara 1945. u Beogradu, pa su mu bili poznati problemi oko Istre i Trsta.

U oštrim borbama jedinice 4. armije uspele su da 1. maja oslobode Trst, a 3. maja Rijeku i Pulu.

U riječko-tršćanskoj operaciji jedinice 4. armije okružile su nemački 97. armijski korpus na širem prostoru Rijeka - Klana - Lipa, ali je on pokušao da se probije ka severu u pravcu Ljubljane. Šestog maja 7, 8. i 26. divizija prešle su u odlučan napad na neprijatelja, koji je razbijen i primoran da se povlači sa svih položaja u Ilirsku Bistricu, oko koje su jedinice 4. armije uspostavile čvrst обруč. Nemački 97. armijski korpus našao se u bezizlaznoj situaciji i jedino rešenje bilo je ili da bude uništen, ili da se preda. Komandant 97. armijskog korpusa general-lajtnant Ludvig Kibler zatražio je 6. maja uveče primirje. Ujutro 7. maja u 6 časova 97. armijski korpus je kapitulirao. Zarobljeni su štabovi 97. armijskog korpusa, 188. brdske i 237. pešadijske divizije s njihovim komandantima na čelu, kao i 16000 nemačkih vojnika i oficira među kojima je, osim tri generala, bilo i četrdesetak viših oficira. Tako je i 4. armija JA pobedonosno završila svoj borbeni put.⁹⁷⁰⁾

•970) *zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 216, 220, 229, 233, 235, 236, 238, 240, 241, 246, 249, 253, 254, 256, 258, 260 i 261 - uglavnom sva naređenja i direktive vrhovnog komandanta JA dostavljene Štabu 4. jugoslovenske armije, odnosno njegovom delegatu pri tom štabu; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 611-668; *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1/1975 (članci potpukovnika mr Uroša Kostića: *Oslobođenje Istre 1945*, *Oslobođenje Trsta i Slovenačkog primorja i Kapitulacija nemačkog 97. armijskog korpusa*), str. 179-204.